

PARATHËNIE

Këto tregime u shkruan apo më mirë u rivjēzuan ndërsa punoja kryesisht si mësues i gjuhës shqipe në tetëvjeçare (1959 -1963, Muzeqinë, Ferizaj). Prej tyre kam arritur ta botoj në atë kohë vetëm tregimin "Pseja pa sepse!", nën shifrën: XY 2, në revistën "Pionieri (Prishtinë), nr. 6/1962".

Në vitet '70 gjuhësisht i përpunova paksa, por në periudhën që pasoi as që tentova t'i ofroja për botim, ngase, nga ana e regjimit të kohës, më ndiqte etiketimi i papërshtatshmërisë moralopolitike.

Ndërkohë, kur paksa u liruan darët e censurimit edhe vetë dorëshkrimet e këtij profilimi nuk i rishikova. Ç'është e vërteta, kisha dëshirë që paraprakisht t'i konsultoja së paku një pjesë të ajkës së veprave bashkëkohore të këtij zhanri, me qëllim që të bëja njëfarë krahasimi tematik e stilistik, varësisht nga zhvillimi aktual a janë në nivel apo jo. E them me keqardhje se një krahasim të tillë nuk munda ta bëj edhe sot e kësaj dite, qoftë për mungesë të burimeve përkatëse, qoftë për mungesë kohe, ngase u angazhova në profilime të

tjera të veprimtarisë, prandaj lexues i nderuar të mbetet ty ta bësh këtë vlerësim e nivelim.

Gjithsesi mendoj se edhe këto tregime me tematikën universale dhe me atë të veçantën që trajtojnë mbase mund të zgjojnë interes dhe do të zënë njëfarë vendi, qoftë edhe modest në kuadër të nënqiellit të tregimeve për fëmijë në letërsinë tonë në fillim të viteve '60, aq më tepër kur kemi parasysh edhe rrethanat kur u shkruan.

Prishtinë, qershor 1996

*Me nderime,
Autori*

TRIMOSHI

Mund ta kem parë edhe më përpara, por e njoh mirë qysh prej vitit të kaluar. Atë shokët e respektinin shumë. Madje secili kishte dëshirë të ulej me të në bankë. Me të vërtetë, shumica prej tyre jashtë mësimit shoqëroheshin a kishin dëshirë të shoqëroheshin me të. E thërrisnin në emër, emri i tij tashpërtash nuk po më kujtohet, por unë do ta quaj Trimosh. Edhe vajzushat i buzëqeshnin Trimoshit... Edhe ato i kishte shoqe të mira. Nuk di pse po shprehem vetëm në të kaluarën. Ai, q'është e vërteta, i tillë është edhe sot e gjithë ditën. Edhe sot e gëzon atë respekt. Të gjithë edhe sot i japin të njohur. Prej se e njoh, po thuajse të gjithë e lavdonin dhe e lavdojnë. E lavdërimi, mbase e dini, është gjëja më e dëshirueshme e çdo njeriu, çfarëdo moshe qoftë ai!...

Jo vetëm arsimtarët, që i japin mësime, por edhe të tjerët, shumica sigurisht ia pëlqejnë sjelljet e tij. Madje, me thënë të drejtën, atij emri i mirë i ka bërë jehonë edhe jashtë rrethit shkollor.

Dihet se lavdi dhe krenaria mbërrihen me punë. Çdo punë ka vështirësi, mirëpo vështirësitë duhet

të kalohen pos tjerash edhe me trimni. Jeta e ka ashtu... Trimin kanë thënë të vjetrit i ndihmon fati. Po fati arrihet me punë e me tejkallim vështirësish. Dhe djaloshi që edhe ne po e quajmë Trimosh për të arritur këtë emër të mirë iu desh të tejkalojë mjaft vështirësi e pengesa. Çfarë vështirësish e pengesash do të pyetni ju?! Pakëz durim se po ju tregoj. Ky është edhe qëllimi im.

Është e ditur se pengesat janë të llojllojshme. Madje varet se si i shikon njeriu. Disa janë më pak të vështira e disa janë më shumë të vështira. Një gjë dihet nuk është lehtë me fitue lavd dhe krenari të merituar për t'i tejkalluar pengesat e vështira?!

Po cilat janë ato vështirësi, sërish mund të përsëritni a të shtroni pyetjen?!

Përgjigja nuk do të jetë ku me dijtë se çfare. Madje mbase nuk do të jeni të kënaqur. Po unë po i radhis, si në besim, këto që për moshën e Trimoshit nuk janë vështirësi të lehta.

Më besoni vetëm, disa nga ato, kurse ndonjë tjetër mund ta mendoni vetë.

Së pari, pasi që emri i mirë i doli nga shkolla. Po fillojmë së këndejmi... U nda nga jeta parashkolllore që ishte sigurisht më me pa brenga se sa ajo që po fillonte në shkollë. Apo u nda nga gjiri i ngrohtë familjar. U tfillua për në shkollë. Në shkollë në mjedis krejt të ri filloi të njihje me shokë e shoqe të tjerë, të cilët as që kishte pasur rast t'i

njihite më përpara. Dihet se të gjithë njerëzit nuk janë njësoj. Disa i kishte më në zemër disa jo! Me ndonjërin ndoshta kishte edhe ndonjë zënkë të vockël apo edhe ndonjë jo mirëkuptim, prandaj lypsej zotësi që pengesat e tilla të jenë tejkaluere. Pra të gjindurit mirë me shokë e me shoqe nuk është punë e lehtë e ai këtë sprovë e tejkaloj me sukses të plotë.

Së dyti, po përmend disa pengesa e vështirësi të natyrshme të brendshme paksa jashtë shkollore, siç është p.sh. lufta me veset e veta, lufta me vetveten. Ditët vinin duke u shkurtuar e ai për hirë të orarit të caktuar në krahasim me ditën e diellit duhej zgjuar gjithnjë e më herët. Duhej zgjuar atëherë kur jorgani është më tërheqës dhe gjumi të mashtron më së shumti me ëmbëlsinë që sjell ndonjëherë ndonjë ëndërr e mirë!... Nuk është lehtë që i riu në vetvete të mjellë atë merak për shkollë sa që të zgjohej vetë në kohën e caktuar e jo të angazhohet dikush tjetër për ta zgjuar a për ta ftuar që ai të niset me kohë. Mos mendoni se është lehtë t'i thuash jorganit në mengjes: Ik se nuk të dua! Ta rregullosh shtratin vetë dhe të bësh parapërgatitjet e tjera dhe të nisesh përherë me kohë për në shkollë?! Jo vetëm të nisesh, por përherë të jesh i përgatitur me detyra të kryera, me mësime të mësuar e dihet se mësimi, ditunia, s'ka tavan! Edhe këto punë nuk kryhen pa vështirësi apo jo?

Së treti, po përmend edhe vështirësitë paksa të

jashme jashtë shkollore. Koha vinte duke u ndryshuar. Shirat binin gjithnjë më me vrull dhe vinin disi më të flohtë. Nga shirat rruga baltohej. Kur nuk kishte shi e lagështi fryma çonte pluhur e pluhuri pengonte. Sa më afër dimrit ngricat megjësore gjithnjë e më shumë të pickojnë veshët, fytyrën. Nganjëherë duhej ngarendur për t'u ngrohur, për ndryshe ngricat ta kaplojnë tërë trupin. Kështu që më ngarendje edhe kalohet më shpejtë rrugëtimiti, por edhe ngrohet trupi. Bora e sidomos fërfëllaza si me shuplakë të fjaksojnë faqet, por nxënësi i mirë, siç e thamë, s' i ndahet rrugës së filluar. Nganjëherë janë ca ditë dimri, kur acari egërsohet shumë, siç thonë, thiun e bën me plasë. Nganjëherë edhe shalli shtrezon ...

Edhe në këso kushtesh që vështirësitë vetëm mund të merren me mend, Trimoshit i duhej ta linte dhomën e ngrohtë dhe të vinte në shkollë, madje ndodhte që ndonjëherë i pari ta çilte edhe rranë nëpër borë. Duhet të mirte shkop me vete, se qentë shpesh e lehnin dhe mund t'i turrshin, prandaj ai duhej të mbrohej gjithsesi...

Kështu ai kaloi me trimëri trillet e stinëve të vjeshtës e të dimrit.

Së katërti, këtu nuk do të hyjmë në hollësi rreth vështirësive të përgjithshme lidhur me detyrimet familjare, njerëzore e shoqërore, por edhe ato nuk janë të vogla, sidomos ato të natyrës shëndetësore,

qoftë vetjake, qoftë të familjes së ngushtë e më gjerë, por ai edhe ato me punë e fat i kreu me sukses!

-Ua, mund të thoni, fundja gjithkush i kryen edhe detyrimet ndaj shtëpisë, e familjes së gjerë, por edhe ato të shkollës, por këto janë detyrime e s'lypsset ku me dijtë se çfarë trimërie?

-Pjesërisht ju jap të drejtë, por pjesërisht jo. Madje nuk ju jap plotësisht të drejtë edhe nëse thoni:

-Mirë de, mirë, mirëpo tashti posa doli pranvera ai shpëtoi nga pengesat e vështirësitë e ndryshme të dimrit e...?!!

- Mos ndërhyini ju lutem, pjesërisht mund të keni të drejtë edhe për këtë fakt, por mos harroni se çdo stinë sjell vështirësi, madje të llojllojshme. Unë po përmend vetëm diçka rreth pranverës, edhe pse mbase ju nuk i vlerësoni si vështirësi?!

Pikërisht në pranverë për mendimin tim dalin pengesa të vështira të reja jo të vogla. Kur ditët fillojnë të zgjaten e natyra gjelbëron, siç dihet, zbukurohet shumë gjithëkrah. Vërtet ashtu është. Gjithkrah lulëzon fusha, mugullon mali... Tashti kur zogjtua thonë cicërimave me aq andje, kur lojrat e fëmijëve në natyrë të ftojnë këndshëm, pse mos të kënaqet i riu duke i shikuar, duke i përjetuar ato? Vërtet është dëm i madh që njeriu i lirë mos ta shijojë këtë bukuri, kur dihet se vetëm një jetë e kemi në këtë botë! Mendoni, sa këndshëm gurgullon uji

i përroit të kulluar. Sa bukuri ka natyra. Sa i këndshëm është dëfrimi në këtë kohë!

Vërtet, i riu duhet të jetë trim që pikërisht në këtë kohë kur edhe punët e detyrimet rreth shtëpisë sa vinë e shtohen, ashtu siç shtohen edhe detyrimet ndaj shkollës! Vetëm trimi ia del mbanë me sukses dhe punës së shkollës dhe të tjerave.

Vërtet, të dalësh me sukses në këtë luftë të jetës nuk është diçka e lehtë! Shikimi kërkon të pushojë sa më shumë në gjelbërimin e adhuruar!... Me një fjalë aventurat ftojnë që i riu mos të mbyllet në muret e klasës në shkollë, kur krejt natyrë mund të jetë shkollë e argëtim, pikërisht këto ditë kur në shkollë përfundojnë notat; e me to jepet pasqyra e dijes së nxënësit! Tash kërkohet më shumë koncentrim, kërkohet dijeni, rregull, pastërti, disiplinë... Madje edhe udhëtari i rastit kërkon nga nxënësi përshëndetje e sjellje të mirë, përndryshe mund të të dalë nami jo i mirë!

-E po - mund të thoni dhe t'u shkojë buza në gaë - këto nuk janë probleme të panjohura për ne!. Po e vërtetë, me këto gjëra ju jeni duke u ballafaquar për ditë! Po, por ju pyes edhe unë ju diçka:

-A s'keni ndeshur ndonjë herë në raste kur keni dyshuar në forcat e veta?! Po deshet mos u përgjigjini?!

-Kjo është punë që dihet - do të thoshte di kush nga ju. Edhe Trimoshi ynë kishte raste kur dyshonte në

forcat e veta, por ai i mbizotëronte pasionet që e tërhiqnin tjetërkrah e jo drejt qëllimit.

Vërtet, njeriu duhet të jetë trim e të ketë shprehje pune që të mund të kryejë me sukses të gjitha ato detyrime që i dalin në jetë. Me një fjalë, duhet të ketë vullnet të çelënikë në punë dhe karakter të fortë në sjellje. Punët e detyrat ato i sjell vetë jeta, qoftë jeta familjare, qoftë jeta shkollore, por njeriu si Trimoshi edhe vetë gjen punë që e fisnikërojnë atë. Nganjëherë provon të shkruajë ndonjë vjershë. Provon të bëjë ndonjë pikturë, të këndojë a të muziktojë në grupe artistike, të angazhohet në punë të tjera, me një fjalë ai dallohet edhe në punët dhe aktivitetet e lira, por, kuptohet, pa e dëmtuar punën në shtëpi ashtu dhe mësimin në shkollë.

Prej krejt këtij mali punësh e detyrash Trimoshi arriti finish të gëzuar në fund të vitit shkollor: pa mungesa, pa vonesa..., sjellja shembullore, sukses të shkëlqyeshëm... dhurata e falenderime!

Pra ja ky është ai trimoshi për të cilin pata ndërmend t'ju tregoja. Mund të pyetni, po kjo nuk qenka diçka e jashtëzakonshme! Një cilësim të tillë mund ta meritojë çdo nxënës a nxënëse që sadopak mundohet të kryejë punët dhe detyrat e veta me rregull. Po është e vërtetë. Plotësisht pajtohem me një mendim të tillë. Vërtet secili nxënës mund të jetë trimosh, secila nxënëse mund të jetë Trimoshe. Unë për vete as që dyshoj. Vetëm desha t'iu kujtoj se që të marrësh

epitetin *Trimosh* a *Trimoshe*, vërtet nuk është lehtë, përkundrazi është mjaft vështirë.

Në fund ju lutem më tregoni, a e njihni ju *Trimoshin*, si e ka emrin e vërtetë?! Shembëlltyra e këtij tregimi sigurisht ndodhet mes jush? Pyete edhe ti veten a mos je ti vetë *Trimoshi* apo mos është shoku yt? Cila nga shoqet tuaja meriton të quhet *Trimoshe*? Po deshe mos ma thuaj mua përgjigjen, por jepja në heshtje vetvetes?! Edhe kjo mjafton.

Sigurisht çdo nxënës a nxënëse mund të jetë *Trimosh* a *Trimoshe*, por a është i tillë a e tillë dhe a do të mund ta ruajë këtë epitet mbetet çështja me pikëpyetje. Suksesi do t'u jetë pasqyra më e mirë.

Pra suksese *Trimosh*! Nuk është lehtë të fitohet mbretëria, por edhe më vështirë është të mbahet ajo.

Edhe njëherë suksese!

(*Muzeqinë, nëntor 1959*)

16

PULAZOGA, ZOGAGJEL!

Gjyshja e Florës kishte pulën Larishë. Ajo kishte rënë klluç dhe kishte çelë 11 zogla. Flora e donte Gjyshen. E donte Larishën, por më tepër se të gjithë i donte zoglat që cicëlinin aq ëmbël!... Flora dëshironte t'u rrinte pranë, të hynte në mes të tyre, të përzihej me to.

A nuk ishte edhe ajo "Zoga e gjyshes"?! Ashtu e përkëdhelte ajo, por ashtu nganjëherë e quanin edhe të tjerët, njerëzit e shtëpisë.

Por porsa ajo u afrohej, zoglat cicëlonin më frikë, ndërsa Larisha ngrefosej puplash dhe ...ncap... krrouk, krrouk... ka-ka krruek!

Vogëlushja ikte patjetër tërë e zverdhur në fytyrë dhe zemra i rrihte çekan!

Gjyshja e qortonte:

-Ke mendjen, mos i gërگا, zemra e Lokes, se ajo çokatka të sqepon!

-Mirëpo, oj Gjyshe, arsyetohej vogëlushja, nuk po u bëj asnjë të keqe! - dhe ashtu përvaishëm futej në botën e mendimeve.

Sipas saj të gjithë ishin të pakuptueshëm: Edhe Larisha, edhe zoglat, madje edhe Gjyshja!

17

Megjithatë ajo nga zoglat s'mund të ndahej dot. I shtohet kërshëria. Kënaqej vetëm atëherë, kur Gjyshja u qitte kokërra gruri e elbi të grimcuara, brume apo edhe thërime. Ajo i shikonte me një joshje të posaçme. Sa të bukura që ishin zoglat. Sa shpejt e kapnin ushqimin me ata sqepthit e vegjël! Madje kur pinin ujë e ngrinin qafën e kokën lart! Sa çudi!...

Ditë pas ditësh duke i vështruar, në sy më tepër i binte një "pulaxogë", si e quante ajo, shtatrum-bull, sqepverdhë, gushëbardhë me krahët pikaloshë. Sa të shkëlqyeshme i kishte ato pupëla!

Sapo ndahej ajo pulazogë nga të tjerat i vihej prapa ta zinte, por pulazoga që për ditë e më tepër i forconte këmbët ikte me të shpejt drejt kllukës - nënë. Atëherë edhe përpjekja për ta zënë merre fund.

-Sa keq! Si nuk po të lodhen ato këmbët hol-lashkurte! - bëlbëzonte vogëlushja me zemër të thyer.

-More si po më dikton me ata sy mize! - i shqiptoi këto fjalë si me inat, kur njëherë për pak që nuk e zuri.

Asaj kurrsesi s'i shkonte doresh që së paku një herë ta kapte në befasi.

Vogëlushja ishte mjaft këmbëngulëse dhe pasi që s'mund ta zinte vetëpërvetëm, kërkoj ndihmë nga Gjyshja.

Gjyshja kur u qiti të hanë ato fare lehtë e zuri pikërisht atë që donte vogëlushja dhe ia lëshoi

18

asaj në dorë duke e porositur që mos ta shtrëngonte. Flora vrik e vrik u largua që andej dhe u fut në dhomë ku e kishte këndin e vet të fshehtë!

Për Florën ato ishin çaste më të këndshme në jetën e saj. E mikloi disa çaste dhe përsëri doli me të në dorë. Me ndihmën e Gjyshes e dorëzuan sërisht në tufën e zogjve të tjerë. Pulazoga me turp iu afrua shokëve të vet dhe filloi të qokiste edhe ajo.

Atë ditë vogëlushja deri vonë nuk fjeti. Mendohet e çmendohet dhe më në fund iu drejtua Gjyshes:

-Gjyshe, të lutem, a po ma fal atë "Pulaxogën"?

-Për cilën e ke fjalën, për atë që e pate në dorë -a?!

-Po - iu përgjegj ajo.

-Po ta fal, por për mos me u ndërrue me të tjera, tash po e zëmë edhe njëherësh ti përgatitja një pecë si rreth të llastiktë të shlrë dhe po ia vëjmë rrënjë njërit krahë, të djathtë, në mënyrë që mos ta na përzihet me të tjerë - i tha gjyshja dhe iku në punë të vet, pa ia varë fort që atë dëshirë vogëlushes t'ia plotësonte menjëherë. Tash Flora ra në siklet. Si të gjejë pecën dhe si mund t'ia vërë.

Kujto e shkujto i ra ndërmend se një llastik - pecë të tillë e kishte në krye. Pikërisht nëna ia kishte lidhur bistekët e saj me një pecë të tillë!

Të nësërmen, sa zbardhi dita, vogëlushja mori një copë buke dhe vrap shkoi kah koteci. Për çudi,

19

kur filloi të hedhë therimet edhe Larisha që ishte e uritur filloi të hante për vete e qetësuar dhe i ftonte dhe i mësonte zoglat se si sqepohet ushqimi! Këto momente i shfrytëzoi vogëlushja e kapi "Pulaxogën" dhe me shpinë kah Larisha u largua fluturimthi përsëri në këndin e saj. Ia lidhi vrik e vrik pecën e shlrirë në rrënjë të krahut të djathtë dhe pasi e përqafoi, e puthi dhe e përkëdheli paksa dhe më me dashuri u nis të shkonte drejt Larishës për t'ia dorëzuar fëmijën e saj!

Gjyshja e hetoi dhe nuk e çortoi si përpara, por i tha:

-Tash vënia edhe emrin!

-*Pulaxogë, Pulaxoga Ciu - Ciu* - u përgjegj vogëlushja dhe pasi që zogu filloi të cinte me të madhe në duart e saja i tha:

-Tash po të lëshoj, ikë te nëna e jote, mos klith, mos qaj!

...Zogu vazhdonte të cinte: ciu, ciu, ciu!...

Grisha e pristte: klluk, klluk, klluk...krreu, krreu!

Gjyshi nga dritarja e odës bërtiti:

-Mulni se dikush e ka trazuar kllukën!

Gjyshja sa për të qeshur lëshoi bërtimën:

-Hu, hu, hu!... Po po, e pashë qenka një sorrë e larme! -dhe vazhdoi:

-Ish, ish, Ik sorrë, ik...- dhe mallkoi - Oj sorrë, kacatorë, shkofsh kah përroi i keq e mos ardhsh më kënde!

20

Pasi zogu i shkoi pranë. Larisha u qetësua. Çdo gjë u vu në qetësinë e rëndomtë.

-Gjyshe a t'ia përgatis furrikun për vezët "Pulaxogës"? - pyeti vogëlushja.

-Uaa, bija ime, sa e ngutshme që je! Ta lëmë njëherë të rritet me nënën e vet e pastaj shohim e bëjmë. Na s'jemi veç për sot! Tjetër herë do t'ia ndreqim, kur të rritej zogla, kur të rritesh pak edhe ti?

* * *

Koha sjell ngjarje të reja. Prindërit e Florës ikën me punë në qytet. Atje morën banesë dhe Flora hyni në një çerdhe fëmijësh. Për Pulazogën as që mendonte më. Gati-gati, mund të themi, se e kishte harruar. Mirëpo një ditë edukatorja tërthorazi ia solli në kujtesë. Ajo u tregoi vogëlushëve përrallëzen "Gjeli dhe pulat". Kur gjeli gjen një kokërr gruri. Thërret pulat. I mashtron ato. Nuk u jep atyre, por kokrën e ha për vete! Pulat mbase nuk e mënijnë aq se janë mësuar me të, por edhe gjeli nuk duhet të jetë aq egoist! Të mashtrojë të tjerët madje edhe zoglat e të hajë vetëm për vete. Ndërsa nëna pulë si të gjejë diçka i thërret zoglat e veta dhe ushqimin ua jep atyre apo e ndan me me to...

Kur edukatorja i pyeti fëmijët se a dinë se si çelin zogjt etj. vogëlushja Florë tregoi për vezët,

21

furrikun kllukën dhe se ... ajo e ka një Pulazogë në fshat te Gjyshja?! Edhe fëmijët e tjerë, secili tregonte nga diçka nga jeta e vet lidhur me pulat e vezët...!

Ky pra ishte rasti që Florës iu kujtua "Pulazoga" i saj që e kishte te Gjyshja ne fshat!

Sa arriti në shtëpi i tha mamit dhe babit se patjetër duhet të shkonin për vizitë te Gjyshja. Ata e dëgjuan dhe të shtunën e parë vogëlushja e pa veten në përqaftimin e gjyshes.

Dhe derisa ishte në përqaftim e pyeti:

-Gjyshe, a do ta ndreqim furrikun e Pulazogës Ciu-Ciu?!

Gjyshja nuk iu përgjigj fare, por me të për dore doli në oborr. Pulat kullotnin nëpër lëndinë e rreth gardhit aty afër. Në një kënd afër gardhit, Gjyshja ia bëri me gisht:

-Ja shihe pulazogën tënde!

Flora mëzi e njohu "Pulaxogën" e saj. Kishte ndryshuar shumë. Nuk ishte si pulat e tjera. Dukej më i madh, ma i gjatë. Kishte lëshuar shtat dhe bisht. Ecte si me krenari. Pecakuqja ia bënte kokën edhe më të dukshme, qafa nga pëndët zbukuruese iu kishte ntrashur dhe pasi bëri një rrapakrah... hypi mbi gardh dhe tregoi veten se kush ishte me një: Ki-ki-ri-ku-uuu!

-Gjyshe, gjyshe, po kjo doli ndryshe - u shpreh me habi vogëlushja!

22

- Gjel, gjel - zogagjel - ti mos u brengos, Pulazoga jote na ka dalë Pulazog! - i tha gjyshja tërë buzagaz duke ia lëmuar flokët...dhe vazhdoi:

- E ndëgjove se si këndon. Secilën herë zërin edhe më të mirë do ta ketë?! A do ta marrësh me vete. A do ta bëjmë çervish një ditë!

-Jo Gjyshe, zogagjelin lëre aty le të rrijë mbret ndër pula, por thuaj mos të bëhet egoist, kur të gjejë ndonjë kokërr t'i ftojë pulat dhe në vend që t'ia japë ndonjërës ai ta hajë vetë!

Qeshi Gjyshja, por qeshën edhe prindët e saj si dhe të tjerët, kur morën vesh propozimin që kishte bërë Voglushja Florë.

(Reçan, 9. VII. 1960)

23

TULLUMBAÇJA E VOGËLUSHES

Tërë familja në piknik. Secili argëtohej në mënyrën e vet edhe vogëlushja Lirie në mënyrën e vet. Ajo me vete e kishte marrë tullumbaçen, në të cilën vëllai më i madh qapkënisht kishte vizatuar lloj-lloj përmbindshash: gjarpërinj me fletë dhe me thina që qesin flakë; kokë gomarësh me dhëmbë ujku; skifterë me sqepa pelikani dhe me kanxhe të mëdha sa këmbët e krokodilit etj. etj.

Fluturonte balona, vogëlushja rendte me të. Puhia si me porosi i ndihmonte. Djersët i shkonin gurrë, por ajo as ndërmend s' e kishte të ndalej e të shlodhej sadopak. Perin e balonës edhe pse e kishte të lidhur për një dorë mjaft me forcë e mbante edhe me dorën tjetër. Era në çast shton forcën dhe disi e detyron vogëlushen të rend edhe më shumë. Balona e ngrihet edhe përtej lëndinës, andej kah imshtaja, edhe vogëlushja po andej shkonte pa shikuar fare se kah po shkelte. Për çudi mjaft pengesa i kaloi për bukuri, mirëpo puna nuk i shkoi aq mbarë! Në një gëmushë përpak që nuk ia rrok fustani, ai fustani lara - lara dhe me pika nëpër shokat e fundit të fustos.

25

-Shpëtova - belbëzoi vogëlushja, por pak më tutje, ngase shikonte te naltë balonën, s'kishte se si të vërente një shkarp, i cili iu kap për këmbësh dhe ajo u rrëzua. Këtë rast iu këput peri që e kishte të lidhur. Me njëherë i shpëtoi edhe prej dorës tjetër! Kështu që Balona tashti s'kishte të ndalur. Nuk shkoi fort larg dhe u kap në një degë të një lisi plak degëgjjerë dhe vogëlushja s'pati kohë të vështrojë gërvishjen në këmbë, kur pa se pas disa çastesh, dalë nga dalë balona filloi të shfryhej duke bërë kërcime përpëlitëse dhe më në fund mbeti e varë në degë nga vetë peri që i shkonte prapa si zorrë e gjatë. Ofshani vajzushja dhe ia plasi vajit.

Gjyshja që ishte nën hijen e atij lisi ku e kishte shtrua dyfish bataninë e pa vajzën, e kapi për krahu dhe me ledhatim e afroi pranë vetes.

-Mos qaj, bija e gjyshes. Kush e zë lepurin nuk qan, po qesh! Ja si po të përqesh vjollca, ja tek qenka te këmbët tuaja ... Mos qaj se edhe bilbili të përqesh, ja atje larg në degë, që u kthye pasi u shfry balona jote... - Pasi e qetësoi pak vazhdoi:

-Tregoi asaj luleje atje se balona nuk ishte flutur e madhe, e cila po të prekte atë do t'ia thyente biskun, trupin e saj të njomë...

Vogëlushes i shkoi buza në gaz, gjyshja vazhdoi:

-... Në këto çaste edhe bilbili ja si ia thotë ligjërimin më me andje. Ai si duket u gëzua se u bë

26

mirë që u zvoglua ai farë përbindëshi që fluturonte me aq rrëmbim. Tregoi bilbilit se ai farë skifteri brumbulluq me lloj-lloj ngjyrash nuk do ta linte pa frymë me ata thonjtë e tij të mprehtë e të fshehtë! Ngase ajo ishte lodër, ishte lehtoshe e mbushur frymë! Tregoi bijë tregoi, që tjetër herë mos të frigohen prej balonës, por le të bashkohen në fluturim me të!?

Vogëlushja për vajin i ra ndërmend të arsyetonte për para Gjyshës kështu:

-Më dolën lotët për fustanin, ja si e grisa, madje shih si më është bërë shpatulla, tërë vija - vija, vetëm gjaku ende s' më ka dalë!

-Ua, fustani qepet, asgjë s'u bë pse e zure lepurin pak?! Vragët nga lëkura e jote e re hiqen shpejt. Tash pusho.

Vogëlushes papandehur iu mbyllën sytë dhe pa vonesë fjeti qetë, qetë si duke dëgjuar këshillat e Gjyshes ngucamire... Vetëm ta shihje sa si shkrihej në gjumë! Asaj herë herë buza i shkrepse në gaz ... Sigurisht u sqaronte luleve se ajo ishte balonë, balonë shumë e butë. Ishte tullumbaça e saj. Nuk ishte flutur përbindëshe. Madje i rrëfente bilbilit se ajo nuk ishte skifter, por ishte balonë - lehtoshe që nuk ka kthetra kurrfare, prandaj s'duhej frikësuar aspak prej saj... Përkundrazi lypset shoqëruar në fluturim.

Dhe kështu ajo pati sukses ngase arriti t'i bindë si lulet ashtu edhe bilbilat me zogj të tjerë.

27

... Për çudi, në natyrë iu duk se ndodhi një mrekulli: Në qiellin e kaltërt mbi atë luginë fluturonin së bashku balona lehtoshe lloj-lloj ngjyrash së bashku me bilbilat, me pëllumbat fluturakë dhe me lloj-lloj zogjsh! Bënin lloj-lloj akrobacionesh!...

Lojën e fluturakëve i vështronin vjollcat e lulet gjithfarëshe nga poshtë, të cilat dukeshin disi më të zgjatura se të zakonshmet. Me biste a disi me dofarë sibistekë të zgjatur sa që i arrinin asaj deri në brez, por për çudi... kah ecte ajo asgjë nuk e pengonte! Madje ajo as që shkille, as që i prekte edhepse dukej se mbi to vraponte, më mirë, si të themi, ajo fluturonte dhe i thoshte Gjyshes e të tjerëve që ta vështronin edhe atë! Mos ta këqyrin vetëm qiellin me fluturake, por atë ta shohin, madje priste që thoshte Gjyshja mashalla!- siç e kishte zakon!

Me të vërtetë ishte duke fluturuar, kur me një "mashalla" e zgjuan për të ngrënë shujtën, e cila kurrë më e shijshme nuk i kishte ardhur.

(Ferizaj, maj 1961)

Qifteli e sharki që gjindeshin te daja vetëm i shikoi. Aty në varëset nën raftet te oda pa dy fyej e një kavall. I mori në dorë, por ato vegla i dukeshin të zorshme për t'u fryrë, ngase ia lëndonin paksa buzët pasi që ato nuk kishin gjuhëz me pip. Duhej fryrë gypit për anash! Gjithsesi klarineta se klarineta për të ishte instrumenti i parapëlqyer dhe i pazëvendësueshëm.

Ishte kohë vere. Ishte kohë pune. Daja i tha Lulashit që së bashku me djalin e tij Bujarin të zgjoheshin më herët se zakonisht dhe të shkonin te livadhi se atë ditë kishin kostarët. Këtyre të dyve u kishin dhënë për detyrë që t'u sillnin argatëve ujë të freskët nga burimi. Prandaj që të dy këta jo paqejf me ferk mbërrinjen te Livadhi.

Kostarët kishin zënë vendin e hijes dhe kishin filluar t'i cokatnin kosët. Kroi ku do të merrnin ujë nuk ishte fort larg hijes ku kishin zënë vend kostarët. Për ta kryer detyrën sa më mirë, ata me gëzim e kënaqësi së pari shkuan për ta parë kroin a ishte i dliirët a jo. Si u vërtetua se çdo gjë ishte në rregull u ndalen pak për të vështruar rretheqark. Më mirë, u ndalën për të soditur atë natyrë aq të bukur! Ky mjedis ishte i panjohur, sidomos për Lulashin prandaj ai vështronte dhe mahnitej me ato bukuri. Livadhi shtrihej në një luginë që qarkohej nga malet kurorë-kurorë me drunj gjithfarësh. Aty rreth kroit kishte verishte, krekza e ndonji bung i bardhë. Në këndin e epërm hijesonte një lis i madh degëgjatë

ORKESTRINA E LULASHIT

Sa herë që jepej program por edhe në darsma e ahengje me andje të posaçme e ndëgjonte orkestrinën amatore të lagjes. Madje shpeshherë rrugës kah kalonte për në shkollë, ndalej në një kënd dhe ndëgjonte kah i bënin provat profesionistët e orkestrinës së qytetit. Djaloshin e joshte sidomos zëri i klarinetës. Kështu pas ca interesimesh arriti të mësojë diçka nga magjia mahnitëse lidhur me të, prandaj edhe në grupin e orkestrinës së shkollës sipas prirjes që tregoi sa për të ushtruar ia dhanë klarinetën e shkollës. Ai flakronte nga gëzimi. Nganjëherë ushtronte edhe në shtëpi duke i bërë faqet duç me frymë, pa i hapur buzët! Kështu i thoshin se do ta ketë më lehtë për ta përvetësuar "zanatin".

Verës kur shkoi te daja në fshat, kujtonte shokët dhe orkestrinën... Kujtonte dhe klarinetën. Veglat e tjera nuk i pëlqenin aq, por edhe ato nuk i kishte zëti. E thashë se klarineta mbi të gjitha veglat i pëlqente më së shumti.

-Nëse do të bëhem kompozues, kurrë nuk do ta lija jashtë klarinetën - mendonte Lulashi.

me kurorë paksa rumbullake. Rrëzë lisit s'di se si mes ca shkëmbijsh të veçuar kishte lëshuar shtat një krekëz dhe në rrëzë të saj buronte uji i kthellët si loti, i cili humbte përposhtë mes çufrajash e dëllinjash të mveshura me manaferra e kaçë. Kroi nuk ishte rregulluar aq mirë, por nuk mund të thuhet se nuk ishte dliirë nga një dorë e kujdesshme disa ditë më përpara.

Rrezet e asaj paraditeje që ende nuk ishin ngritur në zenit binin të ngrohta, por jo "të zjarrta", siç mund t'i quante ndonjë njeri që ishte alergjik ndaj të nxehtit të verës. Stolitë edhe më të dukshme dukeshin teposhtë përroit. Lulashi të gjitha këto që i vinte re për të parën herë i sillnin kënaqësi.

-Vërtet natyrë e bukur - i tha Bujarit.

-Si nuk është i bukur vendi ynë. Ti këtë bukuri e ke lexuar nëpër libra, por natyra është shumë më e madhe, shumë më e bukur! - ndërhyri në bisedë Bujari.

Edhepse Lulashi nuk ndjente etje, pasi që nuk e kishin ngrënë ende sillën as kostarët, nuk u durua për pa rënë mëgjunjazi duke u mbajtur fortë me duar, futi buzët në krua dhe piu disa gllënka, pikërisht ashtu siç bëri pak përpara tij Bujari.

Ndërsa Lulashi shikonte ujën se si dilte diku pikë-pikë e diku me vrulle të shkëputura nga toka, sidomos i la përshtypje një damar që vinte nga nënshkëmbi. Bujari treti diku përposhtë rrjedhës kah përroi.

-Mrekulli! - belbëzonte më vete Lulashi. Uji vijka nga shkëmbi. Si kanë mundur lisat të rriten kaq të mëdhenj edhe pse qenkan sipër kroit e jo nën?!

Nën krua kishte çufra shpeshtake, por jo lisa si më sipër.

...E turbulloi pak kroit për të hetuar se si uji i turbullt ikte saora valëza-valëza dhe fshihej nëpër barnishte e tëposhtë, nëpër shkurre, shavare, një farë lloj kallami, e ku ta di?!

-Mbase ky ujë do të arrijë në ndonjë kopsht a arë me misër që tash mbase ka nisur të ketë nevojë - i shkoi ndërmend Lulashit.

Bujari u kthye pa i treguar Lulashit arsyen e largimit të përkohshëm të tij. Tashti më kishte ardhur koha e sillës dhe këta të dy u dërguan kënatat me ujë që i kishin mbushur ngadalë me një tas me vegë.

Pasi kostarët hëngrën bukë dhe i lanë duart e ndonjëri edhe kosën duke e pastruar me një grusht barë, të dy vocërrakët u kthyen përsëri te kroi. Kostarëve do t'u duhej uji pasi do të qitnin zekosat e parë pas buke.

Bujari, pasi kishte dëgjuar, mbase për të dhjetën herë për klarinetën nga Lulashi, për të treguar se edhe ai kishte veshë për muzikë, dhese dhe ai dinte të argëtohej muzikisht, këputi një bisk lulebardhe dhe i fryu: fiiiit, fiiiit... Për Lulashin ishte atraksion i vërtetë. Po kështu veproi edhe ai, por atij njëherë s'i eci

mirë, por edhe ai i ra në fije menjëherë se për të lëshuar zë i duhej shtypur pakëz me dhëmbë ana e pipzës.

Pas pak Bujari tregoi dhe një tjetër zotësi, ndreqi një "pipëz" nga një lëfytëz e njomë shelgu por edhe me atë "filikaqë" nuk ishte i kënaqur. Pak më tutje s' di se si e gjeti njëfarë kallami si kashtë thekne të thatë prej saj ndreqi një "pipili" me vrima. Para se t'i bjerë filloi ta lëkund mes shuplakash duke i thanë këto fjalë magjike:

*Bjer pipili,
të jap bukë e lejthi;
bjer pipilaja
se të jap bukë e arra;*

*bjer pipo.. bjer
të jap bukë e sheqer!...*

Lulashit i pëlqeu shumë si vjershërimi me fjalët "magjike", ashtu edhe vetë pipilia. Dhe me të vërtetë sa herë që e miklonte me ato fjalë dukej si ajo lëshonte zë më me lehtësi. Bujari e ndreqi edhe një tjetër më të mirë dhe filloi ta ysht përsëri po me tjera vargje:

*Bjer pipili,
baca të do ty;
bjer pipilaja,
se të marr te daja;
bjer piptho bjer,
t'çoj n'qytet me kerr...*

Kështu dhe kjo pipili u bë pronë e Lulashit, i cili ishte ulur në një cung që kishte mbetur aty ngase më parë aty ishte prerë potnuajse i vëllai i atij lisit të madh.

Bujari përsëri humbi kah përroi, për ta befasuar dhe më nipin e vet qytetar, mbase me një bori me lëvore shelqesh dhe me pip shtogu!

Kështu Lulashi mbeti vetëm ulur në trungun e rrafshët. Përpiqej t'u binte herë njerës e herë tjetrës pipili. Ashtu ra në mendime dhe mendoj qytetin dhe orkestrinë. Pasi u shtri mbi kurriz në atë trungun e gjerë, pasi si duket nuk ishte ngopur gjumë, ngase ishte zgjuar herët dhe se për shkak të ndërimit të mjedisit deri vonë nuk e kishte zënë gjumi, ashtu iu kishin mbyllur sytë... Vuri kokën mbi duar të veta dhe... duke menduar orkestrinë dëgjonte aty tinguj të tjerë:

-Kër-kër-kër! - ia thojshin kërcejt e gjinkallat!

-Çiu-çiu, çiu-çiu... cililii-cililii! - kumbonin melodi gjithfarëshe nga zogjt e pyllit jo fort larg tij...!

-Kuak-ngujk, kuak-ngujk !-bretkocat përsëritnin rrezet buzë kënetës jo fort larg përroit, prej nga gurgullima e ujit ndjehej fort pak;

-Krra-krra-krra!- zëri i korbit mbisundoi mbi kroatjet e bretkocave; të cilat u heshtën në atë çast.

-zë-zëz, zë-zëz! - herë-herë dëgjohej zëri i ndonjë blete e herë jo... Edhe Lulashi vetëm mund të hetonte ndonjë kërcell luleje që dridhesh e lakohej dhe pastaj përsëri ndjehej zukaçe... Nga larg dëgjohehin kumbonat e dhenëve, të cilat binin me

njëfarë ritmi të çuditshëm *tokorok, tokorok!*

Këta zëra si zhurmërimë e këndshme dhe e llojllojshme në veshët e Lulashit, arrinte një simelodi e këndshme. Lulashi tashmë filloi të kotet edhe pse rrapllima e kosëve : qamfiushk - qamfiushk!... dhe ndonjë fjalë e kostarëve vinin deri te veshi i tij. Gurgullima e lehtë e përroit dhe fërfëritja e gjetheve nga puhia freskuese e miklonin dhe e magjepsën me të vërtetë vocërrakun ... duke e marrë në krahët e ëndrrave. Rrezet vokuete që më parë e kishin shafitur vesën e natës s'mund ta ngrohnin si jorgan, sepse vetëm pjesërisht arrinin deri te "shtrati" i tij.

... Ashtu si në mjegullim i duket se gjendet duke i prirë orkestrinë, ja salla ... koncerti. Vetë e mbante klarinetën, por disi papritur në dorën e tij u ngjit edhe shkopi i dirigjentit! ...Veglat e llojllojshme lëshonin dhe melodi të llojllojshme: tinguj të lehtë, të rëndë ... tinguj nga natyra... Dhe për çudi suksesi që i mrekullueshëm. Një trashaman anëtar i jurisë si dhe... profesori i muzikës e falenderuan personalisht, edhe për kompozimin edhe për dirigjimin. Nga publiku dalin ca fëmijë dhe i dhurojnë lule. Duartkrokitjet nuk reshtnin. I dukej se brohoritnin zërat:

- Bravo, Thomi Styl! Shtraus!

- Bethoveni ynë!

- Djalosh, t'u urojmë suksese të reja!

Lulashi disi kishte mbetur si i ngrirë dhe i

mungonin disi fjalët për falenderim, kur papritmas e zgjoi zëri i dajës që vinte nga larg

-O djema sillni ujë!? Atëherë edhe Bujari ishte kthyer:

-Lulash, hajde ngutu se ta kam ndreqë një fyell shtogu më të mirë! Shumë mirë po ndërron.

Pasi e kryen shpejt e shpejt shërbimin me ujë "taze", përsëri u kthyen te kroi. Bujari filloi t'i bjerë fyellit duke ia ndërruar gishtat për bukuri, edhe pse zëri nuk dilte aq lehtë dhe me kthjellësinë e duhur.

-Falemnderit, kurr nuk t'a harroj e falenderoj Lulashi dhe vetë filloi me i ra. Gjithnjë e më tepër filloi t'i pëlqejë kjo farë "klarinetë antike", siç e pat quajtur me shaka daja-gjyshi, ndërsa ky i fliste me admirim për klarinetën!

Përsëri u dëgjua një zë, tashti ishte zëri i bajraktarit të kostarëve, i cili ftoi voglushët t'u sillnin ujë të freskët. Ata ngarendën me shumë gëzim.

Kështu vogëlushët edhe kryenin detyrën edhe argëtoheshin në mënyrën e vet.

Edhe pasdreka deri në mbrëmje koha u kaloi për mrekuilli.

Të nesërmen Lulashi e Bujari edhe më me qejf shkuan me argatët për të mbledhur sanën.

Për Lulashin këto ishin ditët më të paharrueshme të tij. Madje edhe hartimin mbi këtë temë "*Një ditë në Livadh me kostarët*" ia pëlqeu shumë arsimtari i gjuhës.

(*Reçan, gusht 1961*)

36

BILBILI KRYENEÇ

Në një ekspozitë të shkollës bashkë me punime të tjera doli edhe piktura e Cimit që e kishte pikturuar një bilbil. Por për çudi aty në legjendë si sqarim e kishte shënuar "Bilbili kryeneç"! Shokët të gjitha e përgëzuan, por pothuajse të gjithë kërkuan sqarimin për epitetin "kryeneç".

-Pse se pse, kryeneç? Ku e ke provuar ti kren-eqësinë e bilbilit? - ishin pyetjet më të shpeshta.

Cimi njëherë ngurroi të tregonte arsyen, por pastaj pothuajse u detyrua ta thotë:

- Bilbilin, thotë Cimi, e kisha parë në fotografi. Për të kisha dëgjuar shumë. E kisha dëgjuar edhe vetë në radio se si këndonte, por, me thënë të drejtën, vetë nuk e kisha parë të gjallë asnjëherë. E dija se e fusin në kafaz vetëm pse këndon mirë, por as në kafaz nuk e kam pasur rast ta shoh. E kisha të dëgjuar se vetëm shtëpitë e njohura si dhe adhuruesit e flakët mund të mbajnë "bilbila në kafaz" dhe për këtë sigurisht janë krenarë.

Është e vërtetë, - vazhdon Cimi - se edhe ime amë shpesh, kur isha i vogël, më quante "bilbili i nënës!", dhe kur nuk e ndëgjoja më thoshte:

37

Mos u bën: "bilbil kryeneç"!

Edhe tashti sa herë që filloj të këndojo ose me i ra mandolinës etj. ajo më dëgjon dhe kur i pëlqen melodia më thotë:

-Bravo, bilbili i nënës!

Por kur vjen dikush e ajo do të lavdohet me mua si muziktar ndërsa unë me zor e ndëgjoj, ajo më thotë:

-Hë more Cimi, pse po bëhesh kryeneç!

-Leni këto ilafe - thanë shokët - trego për bilbilin tënd kryeneç?!

-Po - vazhdoi Cimi - tashti po ju tregoj për bilbilin e vërtetë se si e kam parë. Siç ju thashë m'u kishte bërë merak që atë ta shihja të gjallë dhe në natyrë. Dëshirën ia shfaqja im ati. Ai pasi më tregoi se atë më së miri mund ta shihja në fshatin tim të lindjes, mëzi prita të shkoja në fshat te Axha. Dhe vërtet në ditë të pranverës së vonë, një të shtunë pas dreke shkuam në fshat te "Xhaxhi". Unë ia shfaqja dëshirën dhe iu u luta që të ma plotësonte atë dëshirë.

-Punë e mirë fort, por mjaft e vështirë. Do ta provojmë, mbase kemi fat - më tha ai. Nesër kemi ndërmend të shkojmë për të dliërë dhe për ta thurë Arën te Zabeli, prandaj ti eja me ne dhe mbase e takojmë bilbilin që po e kërkon ti!...

Ashtu edhe u bë. Të nesërmen pothuajse tërë familja shkuam te ara. Axha edhe punonte edhe dëgjonte. Kur e ndjeu bilbilin më tha që ta lë punën dhe t'i shkoja pas. Ashtu bëmë. Ai së pari theu nga një remb me gjethe, një për për vete, një për mua, të cilët duhet t'i mbanim

38

mbi kokë dhe duhet të ecnim pothuajse në maje të gishtave. Iu afroam ngadalë-ngadalë lisit ku bilbili ia thoshte me tërë madhësinë e tij. Ishte i lirë si zog pylli më! Ne qëndronim rrezë trupit të atij lisi, në mënyrë që mos të na diktonte, por nuk e shihnim mirë. Na duhej një levizje me takt që të mund ta shihnim më mirë... Vërtet patëm njëfarë suksesi. E pashë si në profil. Sa i mrekuillueshëm që ishte! Si thonë, veç zoti që kishte ditë me falë ashtu! M'u duk se ishte më i bukur se që e kisha parë në vizatim, madje më i bukur se edhe në kabinetin e zoologjisë që e kemi në shkollë të balsamosur. Për ta parë edhe më mirë unë leviza dushkun që e mbaja mbi kokë. Për çudi bilbili na veneroi dhe iku. U hidhërova me vetveten.

Axhës iu duk se e kreu premtimin me aq. Ai pa fjalë u kthye të vazhdonte punën. U ktheva dhe unë. Pas pak unë përsëri shkova vetëmpërvetëm që ta shihja më mirë.

Veprova po ashtu ngadalë ngadalë, ashtu i fshihur pas dege, por bilbili thuase për inat sa i afrohesha paksa ikte me rrëmbim.

Fillova të flasë me vete po fjalët nuk i nxirra se e dija se ai nuk i donte as fjalët e mia as mua!

Doja t'i thoshja, o bilbil, të lutem mos ik, dua të të shoh nga afër. Besën po ta jap se nuk të lëndoj. Nuk kam qëllim të keq. Dua të të shoh pikërisht ashtu si je. Pa dale njëherë. Si t'ishe i mirë do të më lejoje madje edhe të të prek me dorë. Unë jam Cimi, adhurues i bilbilave, dashamirës i zogjve. Mua edhe Mami jo vetëm kur isha i vogël, por edhe tashti herë-herë më quan "bilbil"! Prandaj të

39

lutem më beso! Nuk jam unë si ata llastikaqët që s'i lënë të qetë zogjt e gJORë. Dale dale...të shohë më mirë atë sqepin e hollë si e paske... Ata sy! Atë gushë! Rri ashtu portret në profil!... Dhe e zgjata dorën kah balli për t'u mbrojtur nga një rreze dielli që s'di se kah kishte depërtuar dhe m'i pengonte sytë. Kisha besim se do të kem fat. Kisha dëgjuar se edhe shpendët i kuptojnë njerëzit, qëllimet e tyre. Edhe për shpendët, si për lulet vlen këshilla: nëse i do të duan! Por jo u gënjeva. Bilbili treti dikah dhe nuk kthehej më asajdpari. Prita- prita ai kurrikund. U ktheva në arë jo me qejf. Pak më vonë përsëri shkova te pylli. E kërkoi bilbilin. Përsëri e pashë mbasc po atë apo ndonjë tjetër nuk e di. Por edhe atë që e pashë më iku me rrëmbim. Edhe njëherë m'u përftua se e pashë atë të parin. Por vërtet sa i pakuptueshëm që ishte?! S'u durova në fund pa thënë:

- Sa bilbil kryeneç! Kisha plotësisht të drejtë. Si s' merrte vesh, si nuk njëhte punë. S' s'dinte të shoqërohej me njeriun që e do! Vërtet zog, i malit i pa marrë vesh! Vërtet kokëfortë, kryeneç!

Pasi që s' munda ta shihja më për së afërmi, m'u desht të largohesha dhe ashtu e vizatova si munda dhe si dita!

Pra kjo është arsyeja pse më doli legjenda: *Bilbili "kryeneç"!*

Dhe shokët i dhanë të drejtë se bilbili në pikturë vërtet shikonte vrenjtur dhe si me mendjemadhësi! Tamam me kryeneqësi!

(*Ferizaj, nëntor 1961*)

40

PSEJA PA SEPSE!

Agu freskues zbardhëllloi çdo kënd. Nën syrin e dritës shploehej dalngadalë tërë qyteti e mbi të, si çadër ngjyrë plumbi rëndonin retë, që më tepër ndillin shi se borë. Hejt e akujve ngapak kishin zënë të përlosheshin, kurse strehët pikonin vetëm tek - tuk...

-Thuase po lëshojnë pika loti për ditët e fundit të borës - mendonte Dyli.

Këta lot thua se i ndjeu mbretnesha - erë dhe çoi freski ashpërsuese, që ngjalli një fije shprese dhe te Dyli, i cili mbasi u vesh mirë, mbështolli shallin rreth qafe, shtrëngoi opingat si për ndonji rrugë të gjatë, mori sajën dhe u nis kah derëza, e cila shikonte kah rruga, andej ku zakonisht rrëshqitnin e luanin fëmijët e lagjes.

-Dyl, mos dil. loçka e nënës, sa është në fuqi ora policore - ia tërhoqi vërejtjen e ëma.

Kjo ia shtoi kureshtjen edhe më tepër voglushit, të cilit s'i rrihej, sa miut në birucë, pa e qitë kryet e të shohë se çka po ndodhte atje. E çeli derën ngadalë e ajo lëshoi një cijatje të mjerë neveritëse. Në rrugë nuk shihej njeri.

41

-Mbylle derën, kthehu në shtëpi - gërthiti nëna me trishtim. Dyli u zbrap dhe mbylli derën me rrëmbim, thuese ajo i kishte faj.

Shqetësimi i nënës ishte me vend ngase herë herë ndiheshin krisma pushkësh në anë të ndryshme të qytetit.

Para dy vjetësh (i kujtohet djalit) babi ia pat ndrequr këtë sajë dhe i pat thanë:

-Tash mundesh me dalë me rrëshqitë me shokë.

Kurse ky pat fluturuar atje. Sa i gëzueshëm dhe i lumtur që ishte!... Pat harruar me u kthye në shtëpi deri vonë, deri sa babi shkoi vetë te ai ta marrë. E kapi për dore. E pati përqafulur aqë shumë, bile si për inat e pat gërrithë pak si fort me mjekrrën e tij të parruar, sa që Dylit i kishin shpëtuar lotët. Prej asaj kohe s'e kishte parë më. I thanë se kishte shkuar për të punuar larg diku. Tash s'mund të vinte se e kishte zënë lufta!...

Djali urrente dikë. Kë, cilin? S'dinte se cilin. Ai urrente shumë. Urrente të gjithë ata që s'e lejonin me dalë -urrente luftën!

Qëndronte si i ngusur. Te kabëza e kashtës, në kënd t'oborrit, pa disa zogj. I dukeshin si të molisur, edhepse ata ngroheshin e bisedonin me cicërimë. Dyli u nis kah ata, donte të shoqërohej me dikë. Singërisht donte të shoqërohej edhe me ta! Dontë t'u thoshte se nuk është më ai Dyli i dikurshëm që kishte dëshirë me gjujëte me ndonjë guralec,

42

për besë jo! Tashti s'do t'u bënte kurmjë të keqe. Vetëm dëshironte të shoqërohej me ta, t'i përzijë bregat me ta, por hararebelat si harabela më, s'dinin miqësi. Kur ky iu afrova ata u trembën marrëzisht...

Dylit i erdhi vaj në buzë. Një qen unguoronte dikund larg në lagje. Gjëma e tij preku thellë zemrën e voglushit tonë, ia kujtoi Bubin, qenin e tij të vogël e të mirë, i cili s'dinte me u lodhë tue luejtë..., por edhe atë mbase ia kishte humbur lufta!..., I kishin thënë se ai Bubi, kishte dalë sa ishte në fuqi ajo ora policore dhe nuk e kishin lënë të kthehej më!

Buzët i dridheshin e ashtu në vetmi diçka ia cyste trurin, shumë shigjeta ia përshkonin kujtimet e tij: Babi..., shokët..., zogjt..., Bubi..., vetmija... dhe u zhgreh në vaj. Filloi të qante me zë! Ashtu i vinte më lehtë. Kështu më mirë i dukej se shfryhej... Shoqërohej me jehonën e zërit të vajit të vet, edhepse tashti nuk ishte djalë i vogël, sa i kishte kaluar të pestat.

Nana e ndjeu i la punët e shtëpisë dhe vrapoi për ta ngushëlluar:

-Mos qaj, shpirti i nënës, mos qaj, a mos ke të ftohët?

-Jo, unë s'po mërdhif, vetëm a po e shch se kjo do të shkrihet e unë s'do të mundem me rrëshqitë.

-Oh loçka ime, borë do të bjerë përsëri e ti do të rrëshqasësh sa të duash.

43

-Po lufta s' do të më lejojë me dalë!
 -Lufta do të marrë fund, o djali im. Partizanët do të na sjellin liri. Ata po luftojnë.
 -Nënë, unë s' dua luftë, unë dua me dalë lirisht, dua me luejtë.
 -Ashtu syri i i nënës, edhe ata s' duan luftë, por duhet të luftojnë kundër anmikut që na ka rëmbyer lirinë. Kur të fitojnë partizanët e të mbretërojnë paqja, atëherë do të dalim lirisht. Fëmijët do të kenë shumë lojra, shkollat do të çilen e shkollarët do të mësojnë në to!
 Djali kurreshtar e pyeti:
 -Po anmiqt nënë a kanë fëmijë?
 -Mbase... po edhe kanë, por edhe femijët e tyne, s' kanë lojë, s' kanë gëzim, sa të zgjasë lufta - u përgjegj nëna me mjaft mundim duke e ndërë njëfarë lodhjeje, thua si me pasë kryer një punë të rëndë. Mirëpo pyetja tjetër rrodhi edhe më e vështirë edhe më befasesue për nënën:
 -E pse nënë po bëhet luftë, pse po luftojnë?! A nuk i duan edhe ata fëmijët e vet?! Pse edhe ata s' rrinë me fëmijët e vet, po vijnë këtu?!
 -Sepse ... deshti nëna të thotë diçka si përgjigje, por disi iu ngatruen mendimet ashtu si edhe fjalët. U mat të thotë se ashtu i detyrojnë sundimtarët, propaganda e fortë që sjell urrejtje, interesat etj...., por s' diti kah t'ia fillonte më përpara, prandaj në vend të përgjigjes që priste vogëlushi ajo i tha:
 - Kjo "Pse" nuk ka "Sepse" ...!? Por a di çka zemra

e nënës, hip ti në sajë e unë po të tërheq nëpër oborr!

Çuni pranoi me kënaqësi, por pas pak vazhdoi me pyetjet:

-A po, nënë, partizanët do të na sjellin lirinë, do të na bien lojra, do t' i çelin shkollat, a nënë?

-Po djali im, të gjitha do të na i sjellin! Për lirinë tonë ata po e luftojnë luftën?!

-Po babi a do të vijë?

-Liria fitohet me gjak, kurse babi...ndoshta... - fjalët i shqiptoi disi e hidhëruar në vetvete se ku i shkoi mendja dhe i rrodhën lotët.

Djali e hetoi, iu dhimbs nëna dhe nisi me e ngushllue:

-Po nëna ime, mos u bëj merak aspak, ai do të vijë, do të vijë bashkë me lirinë. Ai do ta mposhtë luftën. Babi është më i fortë se lufta!...

Nëna me shpinë kah ai e ndëgjonte në heshtje. Dy tri pika loti i rrodhën faqeve.

(Ferizaj, nëntor 1961, botuar te revista "Pionieri" nr. 6/62.)

"LOJA" RRËZË DUSHKAJE

Ditëve të majit shkolla organizoi shëtitje në natyrë dhe në lëndinën ku u ndalën nxënësit për të pushuar, mbase i porositur, aty ia behu një ish - oficer partizan, që tashti ishte kuadër pushteti që dhe ai kishte dalë në pushim për t' u freskuar! Edhe ai kishte dalë shëtitje në natyrë. Rrëfimin e tij, aq sa munda ta mbaj mend ashtu siç u shpjegoi ai nxënësve po ju tregoj më poshtë:

...Për kohën që do t' u tregoj - filloi ai - në qytet mbretëronte një heshtje tmerr. Askush nuk guxonte të gjendej apo të qëndronte në rrugë të qytetit apo të shetiste për qejf, ngase ishte rrezik se mund të pësonte secili. Bëheshin arrestime. Organizoheshin atentate. Ofensiva e armikut edhe atij dimri si duket kishte përfunduar pa sukses. Kjo dukej edhe nga fytyrat e ushtarakëve si dhe të xhandarëve që patrollonin rrugëve ditën, por edhe më shpesh natën. Si duket disa nga çetat partizane për t' i ikur luftës frontale në mungesë të mjeteve të luftës e për arsye të tjera taktike, që gjatë dimrit ishin shpërndarë nëpër baza të ndryshme, nëpër

fshatra por edhe nëpër disa paralagje të qytetit, kishin filluar të riaktivizoheshin, në mënyrë që të bëjnë aksione dhe kur t'ia japë syni i pranverës përsëri t'u qepen maleve.

Në kushte të tilla shkollat nuk punonin. E vocrrakët, ç'bënin ata, do të pyesni me të drejtë!... Ata gjendeshin si të mundnin. Dikush dëgjonte tregimet e plakave për shtriga e për shtrigana, për orë e për zana, për drangoj që luftojnë me kulshedra...Gjithsesi për rrëfimet për të kaluarat plot mjerim, për bukën e gojës që me vështirësi sigurohej edhe ato ditë... Për gjithçka të keqe që mund t'u kanosej njerëzve të pambrojtur. Të gjitha këto fjalë e tregime ishin bërë monotone edhe për më të vegjëlit e jo më për fëmijët paksa më të rritur. Dikush prej tyre luante nëpër shtëpi, sigurisht brenda mureve të oborreve, por edhe ku mundnin, por disa si më "kapreca", do me thënë më të gjendshëm e trima, si zogj fluturonin në fushë e male. Bukën e merrnim me vete ata që kishin dhe atje bënim mrekullira deri në mbremje vonë. Shoqëroheshim me çobanët e rastit, por edhe ata kur ishin të rrallë në atë kohë, fëmijët përvetësonin lojrat e çobanëve dhe ky ishte njëfarë mënyre argëtimi i tyre.

Kështu një mbremje, kur yjtë sapo kishin filluar të dukeshin në qiellin e kthjellët dhe pothuajse me druajtje dhe shqetësim shikonin natën, errësira

përpiu bisedën e dy vocrrakëve që, si me thënë, sa i kishin mbushur dymbëdhjetë - trembëdhjetë vjetët.

-Dul mos harro, nesër dalim partizanë!

-Ku e lamë takimin më shokë? - pyeti i dyti sa për t'u siguruar më mirë dhe njëherë për të shprehur kështu njëfarë ngazëllimi se edhe këta po bënin diçka!

-Te Dushkaja, atje kah na këshilloi Nana Fatë, sqaroi i pari dhe u dha këmbëve si lepur për në strofullogun e vet.

Rastësisht këtë bisedë e përgjon rreshteri i xhandarmerisë që kishte qenë bashkë me togerin italian, i cili jo vetëm kuptonte, por edhe fliste shqip mirë. Ata si duket kishin pasur të dhëna, se pikërisht rreth Dushkajes ndodhte diçka e dyshimtë. Mbase ndonjë njësit partizan sillej andej. Po ashtu kishin vërejtur se edhe Halla Fatë shpesh shkonte andej, me gomarin e saj gjoja për të marrë shkarpa të thata! E kur u përmend edhe Dushkaja edhe emri i saj nga djelmushët dyshimi iu shtua edhe më tepër.

Sigurisht në kohë lufte edhe informatat nga fëmijët mund t'u shërbenin si prova për të ravigjzuar më mirë operacionet luftarake.

Pasi fëmija i parë u fluturoi të dytë ia vunë synë.

Gjith natën patrullat ishin sjellë rreth shtëpisë së djalshit të dyshimtë, pra që quhej Dul.

Të nesërmen Duli pasi ishte përgatitur shpejt e shpejt për të dalë si më i pari në log të takimit,

posa u duk në rrugë dhe pak pa dredhë kah rrugica më pak e qarkullueshme, e cila shpinte drejt e te shokët për në Dushkajë në befasi ndëgjoi:

-Dul kah po ia mban?

-Po dal part...- i dolën fjalët vogëlushit dhe posa hetoi rreshterin e gjandarmërisë, me ngut zu të përmirësohet:

- Po dal me lehtë.

Në anën tjetër të rrugës doli edhe togeri, më tutje shiheshin xhandarë. Duli as që tentoi të ikte, por rreshteri për siguri me njëfarë dashamirësie e kapi për dore duke i thënë:

-Çoke njëherë... Ku je more Dul trimi! Unë i dua trimat si ti! Këtë çast vogëlushit një rreze dielli ia mori sytë dhe e çoi paksa dorën. Togerit që tashmë ishte afruar i preku kraahun dhe i tha:

-Mos u friko nga unë. Eja me mua, kam vetëm një punë të vogël me ty. E di se je djalë i mirë, i ndëgjueshëm e aq më tepër ti je trim! Edhe unë e kam një djalë sa ti e si ti. "Trimi" e quajnë atë.

Nga paniku që ishte përhapur s' di kush nuk i frikësohej togerit! Flitej se ai të burgosurit i mundonte keqas, mirëpo nga fjalët e ëmbla si dhe nga sjellja jo e rrebtë që përjetoi Duli shigjetat e shqetësimit që e patën kapluar në çast filluan t'i kalonin dhe vërtet tashmë nuk ndjente kurrfarë frike, edhepse rrugës me shoqëruesit shihte ushtarë, xhandarë me sy të zgurdulluar dhe me fytyra

të egërsuara! Ç'është e vërteta, herë-herë mendja i shkonte dhe në gjera të pakëndshme, por nuk hetonte kurrfarë zemrimi ndaj tij, qoftë nga rreshteri, qoftë nga togeri. Fundja ai kurrnjë të keqe s'i kishte bërë askujt. Bile afër togerit e ndjente veten disi më të sigurtë. Kështu duke qenë i tretur në mendime, veç kur e pa veten në një zyrë të komandës. Aty ia behu një oficer madhor. Ai kishte spaleta me xhufka mbi supë. Dulit i shkoi një rrenqethje në çast. Madje ai u duk i ftohtë në fytyrë, madje më i ftohtë sesa helmata e çeliktë që e mbante ndër duar dhe e lëshoi mbi tavolinë. Ndërsa vogëlushit ia ofroi një cigare, ashtu si edhe togerit. Duli u befusua edhe më shumë, kur ai njeriu i luaj me buzëqeshje i ofroi qeskën me bonbone... Cigare nuk mori, por bononet po. S' dinte përse e kishin thirrë. Togerit i tha:

-Edhe ky zotnia i naltë e ka një djalë sa ti dhe të ka ftuar me të pa sa për ta heqë mallin e fëmijës së vet.

Kështu vocrrakut i iku frika krejtësisht. Duli kishte pse mos t'u besonte. Ata u sollën aq mirë me të! Për çudi ata e dinin se si quhej. E dinin se i kujt ishte. E dinin se i ati i tij ishte diku larg. E dinin deri sa letra kishte dërguar ai. Për Dulin e dinin ku dhe me kë banonte! Dinin më shumë se dinte edhe vetë vogëlushi për familjen e tij! Befusia që edhe më e madhe se e dinin se edhe ky ku

do të lozte me shokë sot! Pra, ata e dinin se duhet të shkonte te "shokët", për me dalë "partizan" andej kah Dushkaja! Aq më e çuditshme iu duk e dhëna, kur pos tjerash ia treguan disa fotografi dhe ndër to ai e njohu Hallën Fatë, me gomarin e saj të ngarkuar me dy thasë e jo me shkarpa siç zakonisht e kishte parë ky. U çudit. Kur i thanë se a e njeh këtë. Në këtë pyetje ai pahezitim u përgjigj:

-Po kush nuk e njeh Nanën Fatë!

Dhe vërtet si mos ta njihje. Ajo edhe u kishte mësuar fëmijëve ta lozin lojën "partizanët" duke u thënë "Lozni kështu bijtë e nanës se loja ju rritë".

Madje kur e pyetën se a e din se ku ndodhej djali i Hallës Fatë ai u përgjigj pozitivisht:

-Ai ndodhet atje në mal!

Fundja s' di pse pranoi aq me siguri, kur ai vetë nuk e kishte parë asnjëherë, vetëm se këtë bindje e kishte fituar ashtu me të dëgjuar! E vërtetë, se ashtu flitej nga shokët, pëshpëritej se Nana Fatë po ju dergonte bukë, veshë e mbathë e ndërresa atyre të malit para se të kthehej me shkarpa. Në të vërtetë shkarpa bante vetëm sa për të humbur gjurmët, por Duli nuk dinte së gjërat e tilla duheshin mbajtur sekret!

Një moment vogëlushi hetoi se ata folnin diçka në gjuhë të huaj duke shikuar një hartë dhe përsëri u kthyen kah Duli, të cili i buzëqeshën. Dulin këtu

52

nuk e ndalen shumë. E dërguan në një dhomë tjetër dhe para se ta përcillnin ia mbushën çantën me plot peksimeta duke i thënë që të nisej sa më parë të shkojë te "shokët" në "vendtakim". Para se të largohet në vend të dorës togeri ia zgjati një revolë. Po, po... revolë të vërtetë! Duli nguroi, por togeri i tha:

-Merre Duli, merre, zotni majori po ta fal, krenohu para "shokëve", por *besa besë!* Mos me ia dhënë kurrkujt, as shokëve, askujt! Nëse dikush tenton me ta marrë me zor, ti si trim që je, ngriha këmbëzën dhe shkrepja në ballë, në trup, ku të mundesh... A di si punon? Filloi t'ia shkoqisë.

-Po, po, di - iu përgjigj Duli.

Vërtet, në atë kohë pothuajse të gjithë fëmijët dinin se si përdoret jo vetëm revolja, por edhe si qitet me pushkë.

Pas këtyre fjalëve Dulin e nxorën jashtë nga një derë tjetër jo nga ajo e hyrjes kryesore.

Rrugës për në log Duli i dukej se po fluturonte dhe s' mendonte asnjë të keqe vetëm se si t'i befasonte shokët me peksimeta, me bonbone, me koburën!... Me ato që kishte përjetuar. T'u tregonte për togerin e për oficerin tjetër të cilët nuk ishin aq të këqij sa flitej për ta!

Shokët pa ditur për shkakun e vonësën së tij shfrytëzuan rastin për t'i përgatitur një befasi. Posa hetuan se po afrohej ashtu padiktueshëm zunë "pozicionet", secili sipas detyrës. Madje kishin zënë pritë edhe aty ku nuk i priste fare Duli.

53

Kur doli afër Logut e nuk pa askë nga shokët disi papandehur i erdhë të nënqethur trupit, por në ato caste e trandë edhe më shumë një zë i thekshëm:

-Ndal, duart lart!

-Ndal, se të vrava! -u përsërit urdhëri.

-U ndala - u përgjigj Duli, disi zëri nuk i doli aq në rregull.

-Parullën, se të vrava!

Duli nuk iu kujtua parulla, por i tha shokut që e njohi tash në zë.

-Cufi mos më mendo... Jam vonuar pak, por jo me fajin tim!

Shokët qeshën dhe i lëshuan *pritat*. Çdo gjë pothuajse u kthye së mbari.

-Dul, po të njoftoj se "gjyqi ushtarak" të ka dënuar për vonësën që ke bërë. Duhet të mbledhësh shkarpa për të ndezur zjarrin e fushimit - i tha intendant Dema.

-Jo unë "mbledhës i shkarpave", por unë sot jam "ekonom furnizues"! Shihni se çfarë ju kam sjellë - dhe ua përplasi para syve çantën plot me peksimeta si dhe bonbonet që nuk ishin aq shumë.

-Ua peksimeta! - u çuditën disa nga shokët.

-Ua, bonbone! -por këshërinë ua shtoi edhe më tepër "koburja".

-Shih, shih ti paske sjellë edhe revolë! Po ku e more?!

-Po për revolë, ta dini, se e kam me betim mos me ia dhënë kujt? Këtë po ua bëj me dije - fofi Duli disi me mendjemadhësi.

54

Duli filloi t'u rrefente se çfarë i kishte ndodhur. Por ata pak u vinin re fjalëve e tij. Nuk i besonin. Më tepër do t'i besonin si të kishte trilluar se gjoja e ka gjetur rrugës një ushtar të vranë të armikut dhe atij ia ka marrë peksimetat, bonbonet si dhe revolën ose se si gjoja ka hyrë në kazermë i ka vjedhur këto dhe ka dalë pa e diktuar roja, sesa kështu si thoshte ai. Vërtetë për ta ngjarja ishte krejt e pabesueshme!?

-Më mirë mos të vija fare, të humbja diku! Tash shokët po më shikojnë me mosbesim - mendoj Duli.

Revolën ia kërkoi Cufë-komandanti, Kolë-komisari... Demë intendentit. Po kush nuk ia kërkoi bile sa për ta parë. Por ai nuk e "dorëzonte" kursesi. Kjo bëri që atë tash ta xhelozonin keqas, sidomos kur ky refuzonte me këmbëngulje, madje edhe me kërcënim. Nga këshëria u kalua në mëni. Krimbi i përçarjes u gjallërua hovshëm.

Zhurmen e mosmarrëveshjes e ndërpreu vëzhgues Zefi, i cili ende qëndronte në një strolfullogë që e kishte rregulluar për mrekulli ndërmjet degësh të një lisi. Vëzhgimtorja ishte jo fort larg zjarrit të fushimit ku mendonin ta ndiznin vogëlushët.

-Shokë, diçka po lëviz në pyllin e afërm.

Të gjithë i zunë pozicionet siç i kishin caktuar më përpara. Vetëm Duli mbeti i vetmuar, pa ditur se çfarë po ndodhte, pasi që vendet për veprim

55

të tilla si dhe detyrat e veçanta i kishin caktuar më përpara dhe askush tashti nuk i ndihmonte!

Kur Zefi vërtetoi se vërtet po dukeshin trupa armike që i njohu nga uniforma, të cilët po e rrethonin frontalish me shpejtësi mbarë Logun, ndërsa Duli rrinte i hutuar pa u fshehur fare, u dëgjua komanda:

-Sulm mbi tradhtarin!

Dhe vërtetë, sa guraleca si batara ranë mbi e përreth Dulit.

Në këtë kohë u ndëgjua zëri i rreshterit:

-Mos e prekni djalin, he dreqën!

Fëmijët u pren nga befasia. Togerit iu afrua Dulit. E ledhatoi dhe u kthye kah fëmijët që ende qëndronin në pusitë.

-Të gjithë të dilni para! Rresht këtu, mistreca!

Rreshteri urdhëroi:

-Të gjithë të dilni përpara togerit! Shpejt se ju vrasim të gjithëve!

Një zë u dëgjua nga një vocrrak:

-Vdekje fashizmit!

-Mordja fashistit!

- Këputje¹ gjermanit e italianit!

Togerit kur dëgjoi këto fjalis fyese s'mundi të përmbahej. Urdhëroj të arrestohen këta të pahajrë.

1) aludohet në fjalën kaputt (dërmë, humbje) të gjermanishtes

-Këlyshë parizanësh - u shfry ai ndaj të gjithëve, të cilët spontanisht "u dorëzuan" dhe si në rresht tash qëndronin para rreshterit.

Togerit i kërcellenin dhëmbët dhe u foli me kërcënim:

-Ku janë partizanët, tregoni ku i kanë bazat. Kur i keni parë ju? Pëndryshe të gjithëve ju shkallë dru me radhë!

Fëmijët shikuan njëri tjetrin dhe Cufi bëri me dorë kah malet. Kola tha:

-Ata janë në mal, ku janë na nuk e dimë! Po edhe ne jemi partizanë!

-More qurravec, ti s'je kurgja e kunkushi, ia preu rreshteri, dhe i ra shuplakë.

Rreshteri as që dëgjoi Dulin kur tha se në vetëm po luajmë lojën "sipartizanët" se nuk dëgjëm asgjë më tepër, ai shuplakoi pothuajse të gjithë me radhë, por e ndjeu Nelin, i cili ishte më hallig nga shëndeti se të tjerët, edhe pse në moshë ishte pak më i vjetër se shokët, kur i tha:

-Ne nuk dëjmë gjë, ne vetëm po luejmë.

-Edhe me luejtë nuk dini ju - ndërhyri rreshteri.

Zefi që ishte ende në lis u kollit, deshi të tregonte se diçka përsëri po lëviz nga pylli. Kur e diktoi rreshteri i urdhëroi:

-Shpejt zbrit, mistreca!

- Unë kam komandantin tim - u përgjigj Zefi.

Rreshteri nuk u përmbajt, ktheu revolen kah lisi dhe e shkrepri pa marrë në shënjë. Zefi u frikësua dhe ashtu duke zbritur me shpejtësi rrëshqiti së bashku me një degë të vockël dhe u rrëzua për tokë?

Ngase mundi të çohet në këmbë, si duket lëndimi nuk ishte i rëndë.

Të gjithë shokët e Dulit i lidhën me nga një spagë për krahësh prapa, pos Zefit i cili ende nuk ishte rradhitur me shokët. Kur ai u afrua ata i ranë me shqelma. Ai tash nuk mundi t'u qëndrojë të goditurave dhe u rrëzua, ngase vërtet, qoftë nga plagët e rrëzimit të cilat vinin tue i ftohur, qoftë tash nga lëndimet nga të rënat e xhandarëve u plandos.

Ndërkohë një kompani ushtarësh ia dorëzuan togerit Hallën Fatë, të cilën e hipen në një grips ushtarak që sapo kishte ardhur dhe ata u larguan me nxitim.

Xhandarë me automatikë ngrehur qëndronin përballë e përmbraja "çetës" së vocrrakëve. Duli vështronte sa me habi sa me dhembisuri. S'dinte se çfarë të bënte, si t'i mbronte dhe të ndihmonte shokët. Por kur njëri nga xhandarët që ishte me lekurë më të zezë se të tjerët dhe dihej se kishte të veshur këmbë të zezë e shqelmoi Zefin e shtirë, dhe kur filloi t'i maltretonte të tjerët... s' mundi të përmbahej më, nxori revolen dhe e drejtoi kah "xhandari i zi" si dhe kah rreshteri që tashti ishin në të njëjtin krah.

-Lëshoni shokët, mos i mundoni - klithi ai dhe revolja i shkrepri rafal!

Kur ajo krisi, rreshteri u hodh papandehur në

një gropë ashtu si edhe xhandari i zi, i cili lëshoi një gjëmë si ulurimë trishtueshëm, thuase me të vërtetë e kishin rrokur plumbat!

Duli u orvat të ikte, por u kap nga xhandarët e tjerë.

Rreshteri ungrit i pari, iu kujtua se ishte i njoftuar më përpara se revolja kishte fytshkë qorra. Qeshte me zor. I urdhëroi xhandarët të ngrihej shpejt se ai e dinte me siguri se ai nuk ishte i plagosur!

Megjithatë mllëfi kishte arritur kulmin. Tashti së pari e grushtoi Dulin si dhe të gjithë "partizanët e vegjël". Për të shprehur mllëfin tashti "xhandari i zi" merrte hinin me grusht nga "zjarri i fushimit" dhe u hedhte fëmijëve fytyrës duke u thënë:

-Tregoni kush e ka ndezur këtë zjarr?!

Duli nuk fliste, madje nuk i ndjente dhembjet e të rameve, përkundrazi ndjente kënaqësi që u radhit me shokët. Kjo e gëzoi. Shikimet e ëmbla të shokëve edhe pse sytë u lotonin ishin ilaçi më i mirë për lehtësimin e plagëve të tija.

Kështu ai u shfajësua para shokëve se nuk kishte ditur asgjë për grackat që kishin përgatitur armiqët duke e përdorur atë si plaçkë, për ta kapur Nanën Fatë, madje mbase edhe tërë njësitin që ajo ushqente me bukë e me të dhëna!

Madje Cufi arriti t'i thotë -Mirë ua bërë qenave të pashpirtë!

Rreshteri s' dihet se çfarë mendonte të bënte, por i afroi "të burgosurit" e tij buzë përroi dhe këlthiste:

-Tregoni se ku i kanë strofkat partizanët ose të gjithëve do t'ju pushkatoj!

Fëmijët vërtet nuk kishin qenë të përgatitur për një "lojë" të tillë të vërtetë. Sytë u lotonin. Ata vërtet nuk dinin se jo fort larg tyre ishin disa bunkerë të fshehur mirë ku "banonin" partizanët herë pas herë. Aty edhe u linte ushqimet edhe Halla Fatë, edhepse vetë shkante më larg në pyll, për të mbledhë krande të thata.

Të gjithë ishin zbehur. Në duar ndjenin dhembje. S'mund të duronin, por mendja u shkante edhe te më e keqja. Kishin të drejtë. Vallë çfarë kishin ndërmend të bënin me ta!?

Dulin ende e brente ndërgjegjja se si mbase ai i mori në qafë shokët. Sa naiv u tregua. Sa mendje lehtë ishte. Ajo bonbona e ëmbël tashti i dukej se ishte pelin, shumë e idhët!

Ndërsa xhelatët bëheshin gati për turtura të tjera, mbase edhe për masakër gëlthitjet e rreshterit i ndërpreu një rafal nga rrëza e pyllit.

Një urra! partizane i befasoi xhandarët që kishin mbetur të vetmuar pasi që ushtria ishte tërhequr më përpara në drejtim tjetër strategjik!

Disa nga xhandarët ua dhanë këmbëve, kurse xhandari i zi si dhe rreshteri tashti u rrëzuan me të

vërtetë të plagosur nga plumbat e vërtetë të partizanëve.

-Lironi fëmijët - kumboi një zë më i këndshëm se pranvera që pritej të vinte.

Kështu të gjithë vocrrakët shpëtuan nga kthetrat e tradhtarëve dhe të fashistëve barbarë!

...Prej kësaj ditë unë dhe disa nga shokët e mi dolëm partizanë. U bëmë partizanë të vërtetë - përfundoi rrëfimin ushtaraku mysafir.. ish-oficeri partizan.

Ne nuk kishim pse mos t'i besonim, kur edhe mësuesi ynë i historisë pohonte me kokë dhe e falenderoi për zemërsisht atë për këtë rrëfim kaq interesant.

(Ferizaj, qershor 1962)

MURANA E XHAXHILUFTËTARIT

- Gjyshit Ukë që pësoi nga bandat çetnike -

Atë ditë tërë familja e Ukajve kishte shkuar për të mbledhë sanë te livadhi që quhej Livadhi te Guri i Ukës. Me ta kishte shkuar patjetër edhe Liria e vogël që e quanin në shenjë përkteljeje mjaft shpesh edhe Lirushë. Ajo mundahej të punonte diçka, por ende ishte shtalake. Ishte e vogël por mjaft zezze, s' e zinte vendi vend. Kur vëllai më i madh se ajo u nis me marrë tuj te burimi, ajo iu vu mbrapa. Deshi s' deshi ai e pranoi shoqërimin e saj. Burimi ishte thellë në pyll, andej kah Proni i Kaprollit. Kështu quhej ai përrua. Për të arritur te burimi buzë përroit duhej trupuar një zabel të vogël, që strukej nën ca shkëmbij që shikonin lart mbi Livadh. Në kalim e sipër pranë rruginës që kalonin panë një grumbull të vogël gurësh. Aty u ndalen të pushojnë pak. Liria hoq një gurë nga grumbulli dhe e hodhi tutje. Shkëlqimi, kështu quhej vëllai i Lirushes, pa bë zë, mori po atë gurë, por edhe një tjetër që ishte pak si më larg nga turra dhe e rivendosi mbi të tjerët.

-Ç'është kjo? - e pyeti Lirushja - Pse e bërë këtë?

Shkëlqimi i tregoi se kjo është muranë. Këtu është vrarë dikush moti dhe për të mos u harruar atë njerëzit kanë për detyrë që mos të lënë gurët e muranës të shkapërdherden.

- Prandaj ti bërë gabim që e largove atë guralecin nga tuba - i tha së motrës.

Vogëlushja filloi të pyesë edhe më, por Shkëlqimi i tha se edhe ai nuk dinte më shumë dhe se për këtë më në hollësi do ta pyesin bashkë gjyshin, të cilin e hetuan se sapo kishte ardhur dhe qëndronte nën hije të lisit që ishte mes livadhit.

Ata sa u kthyen nga burimi që të dy menjëherë e pyetën gjyshin për muranën.

Gjyshi pa pritesë fare filloi të tregonte për historikun e asaj murane, e cila lidhej me emrin e një trimi që quhej Ukë dhe që ishte edhe i biri i Ukës, pasi që Babai e paska pasë lënë pesterç ende pa lindur ky. Për nder të tyre, prandaj edhe tërë familja kishte marrë mbiemrin Ukaj. Kjo është edhe arsyeja që emri i livadhit lidhej me emrin e tij.

-Po -tha gjyshi- aty është vra e masakruar axha i babait tim. Mixha Ukë! Dhe për mos me u harrue dhe mos me shkue gjak hupt ishte traditë atëherë që në atë vend ku vritej një njeri të vendosen ca

gurë dhe ky grumbull i vogël, siç e dini, quhet edhe sot muranë. Muranat duhen ruajtur si histori. Ata gurë s' bën të përdoren për qëllime të tjera. Ata flasin dhe derisa të flasin duhet të qëndrojnë aty grumbull!

-Gjysh s'po të kuptojmë? Po mirë na trego se kush ishte xhaxhi Ukë dhe kush e vrau?

-Duroi pak se po ju tregoj - vazhdoi Gjyshi. Ata gurë nisën me folë që tashti... Dëgjoni.

Historia është e gjatë. Kah fillimi i këtij shekulli dhe fillimi shekullit të kaluar në këto vende kishte filluar përlindja e lëvizjes për çlirimin e shqiptarëve nga zgjedha turke. Atëbotë ata që mbronin popullin, familjet nga grabitjet e turqve dhe të njerëzve të hyqymetit të atëhershëm, ngase pushteti i keq sa herë që bjen në zor kërkonte pare, mish e ushqim nga qytetarët e vet, qheshin kaçakë. Uka ka qenë bari dhe kur kalon njëfarë ushtrie turke dhe tenton t'ia marrë dashin më të mirë, për me ia pjekë në helli zabitit të lartë të tyre, ky kishte kundërshtuar me guxim të pa parë. Kapet fytyrat me asqeri. Kaçakët që vështronin nga shpati i gurëve atje e shohin dhe i dalin zor Ukës, sepse Uka kishte lidhe me ta. Pushkërojnë me asqer. Dashi shpëton, por shpëtojnë pa u dëmtue për një kohë edhe të gjitha bylyqet e tjera. Dihet se aty ku kërsët pushka, as ushtria nuk ka fort qefsh me u gjetë. Mirëpo hyqymeti thonë nuk fle. Vonon

po nuk harron. Ushtria mbasi merr përforcime, vjen këndejpari përsëri. Kërkon ushqim nga fshati, të cilët domosdo edhe ia sigurojnë. E kërkohen për ta marrë në përgjegjësi. Uka pasi përsëri pushkëron ik e u bashkohet kaçakëve dhe kështu Uka bëhet kaçak i vërtetë. Si duket në pushkërim e sipër vritet dikush nga ushtria, prandaj Uka me shokë përherë ishte në rrezik dhe në ndjekje të pushtetit.

Ndërkohë ndërrojnë paksa qëndrimet e politikës, ku me dijtë pse turqit kishin kërkuar që cubat, do me thanë kaçakët, duhej t'i dorëzonin armët. Nëse i dorëzojnë armët janë të falur për veprat e bëra më përpara. Mirëpo Uka me shokë nuk i besonin turkut. Ai me shokë më me qejf pranonin të vdisnin me armë në dorë sesa t'i dorëzonin ato.

Uka më tepër flinte në mal e në baza të sigurta se sa në shtëpi të vet. Edhe atje te shkëmbi kishin bërë dofarë shpellash që vetëm ata i dinin. Në atë kohë, fëmijët e mi, ndodhnin kryengritje pas kryengritjesh. Në këtë kohë, kur Turqia ishte ligështuar, sidomos te ne, se populli nuk e donte dhe e kundërshtonte, fqinjët grabitqarë të asaj kohe, siç janë sllavët: bullgarë, serbë e malazezë, në anën tonë, por edhe ata grekë në një anë tjetër, kishin organizuar çeta komite nga shtetet e tyre e me ndonjë njeri hjekës nga vendi ynë. Ata si duket në mar-

rëveshje të fshehta edhe me turqit endeshin e vepronin edhe në anët tona.

Kështu që njëherë një çetë e tillë hajdutësh çetnikë vjen kah Prroni i Kaprrollit, atje ku ju sapo morët ujë, te Kroni i Ftohtë. Ndalet aty. Rrëmbejnë një lopë prej tonave që kullosnin këndej me qëllim që ta hanë, ta pjekin dhe t'i mbushin tarrukat. Uka i heton prej shpatit këndej. Shkon vrap. Lufton me ta një e vret të tjerët ikin. Kështu e shpëton lopën e vet si dhe të gjitha bylyqet e katundit ashtu edhe çobanët, si thonë, pa therë në këmbë. Ndodhte që ata t'i mundonin çobanët derisa ata t'u jepnin ndonjë gjë. E në shtëpi arsyetoheshin se i kishte ngrënë ujku e ku ta di!

Ndodhen si ndodhen luftat e ngjarjet që ju më mirë i mësoni në histori. Uka përsëri mbetet kaçak mali. Por tash duhej të ruhej edhe prej çetnikëve edhe prej turqve. Mos me e zgjatë shumë. Sigurisht çetat e çetnikëve e kishin diktuar njëherë se ai kishte shkuar në shtëpi dhe shokët nuk e ruanin. Çojnë hafije dikë te turqit. Ata e rrethojnë shtëpinë dhe ai detyrohet me u dorëzue.

Në burg kishte provuar turtura të ndryshme, por thonë për çudi kishte qenë aq i fortë sa që asnjë pikë loti kurrë nuk e kishte nxjerrë. Ndërkohë s'di se si i shfrytëzon ato hallakamat e atëhershme. Ik nga burgu dhe përsëri del kaçak. Bandat çetnike tash edhe më të organizuara vijnë përsëri të vidhnin

kafshët nga mrizet atje. Uka prej atij guri që quhet Guri i Ukës, i sheh. U del përpara që t'ua ndalë bagëtinë. Fillon pushka. Fshatarët marrin vesh. Bëhet poterë. Çetnikët ikin pasi lënë do të vramë.

Mirëpo ata që arrinë të ikin, pas një kohe kthehen përsëri, me qëllime edhe më të këqija. Rastësisht e kishin diktuar Ukën se ishte vetëm tue iu dhënë gjave ujë te Kroni. Atë ditë qëllon Ditë Shëngjergji. Për Shëngjergj shumica e shokëve të tij kishin shkuar nëpër shtëpia të veta. Por edhe fëmijët çobanë i lëshojnë gjënë herët dhe kthehen me kremtue këtë festë pa gajle nëpër shtëpia, se e dinin se Uka ishte andej kah kullotnin bagëtia. Me një fjalë ia lanë amanet që t'ua këqyri bagëtinë, deri sa ata të ktheheshin pasi ta hanë sillen e Shëngjergjit e të loznin paksa.

Mos me e zgjatë. Cubat e hetojnë këtë situatë. Qesin me e vra. Ai i dikton. Fillon të tërhiqet kah baza tue pushkëruet me ta. Në tërheqje kah Guri, ku kishte municion e pritë më të mirë një plumb e kish pasë goditur në këmbë, por ai mbërrin me ikë deri aty ku është sot murana. Aty e zë pritën. Por mbasi i sosen fyshekët dhe pasi i ftohet varra, sepse kishte derdh gjak shumë e djath nuk kishte me i zënë plagët. Iqshohet. Çetnikët që ishin shumë e rethojnë dhe në përlëshje e sipër e therrin rëndë me thika. Ndërkohë ndin katundi, çohet poterë, por deri sa vinë këndej shokët e tij, çetnikët kishin ikur. Ukën e gjejnë

pak gjallë. Ai vdes në prehën të shokëve të vet dhe të babës tim.

Baba im tregonte - vazhdonte tregimin Gjyshi - se edhe pse i pati gjithë ato plagë në trup, kurrkush një pikë loti nuk ia kish pa. Aq i fortë ishte Mixha Ukë! Ai edhe ka ndërruar jetë pikërisht aty te murana ku paskët pushue ju. Ai vdes me sy çel. Kish pasë dëshirë aq të madhe për me e pa këtë vend e këtë livadh të lirë pa çetnikë e pa osmanli. Ai është vra pra Ditën e Shëngjergjit. Kjo është arsyeja që atë ditë ia përtrijmë muranën tue ia grumbullue gurët. Për ata nuk është shkatrrue murana pas sa e sa vjete deri në ditët e sotme.

-Po pse Gjysh nuk është ngritur një lapidar në atë vend po ende kujtimi ruhet vetëm me muranë? - pyet Shkëlqimi.

-Po biri im jo lapidar, por aty duhet përmendore me bustën e tij. Po ende s'kemi mund ta bëjmë se ne patën zullume e vuajtje të tjera edhe më të mëdha e më të dhimbshme sa që gati - gati na u bë me e harrue ngjarjen e Mixhës Ukë. Shokët e tij vdiqen. Na të shpisë së tij nuk di çfarë mund të bënim më tepër se që bëmë tue e ruajtë e përtëri muranën!...Përmendore a lapidar ngrihen në emën të mbarë popullit, në marrëveshje me ata të pushtetit. Nuk di!... Deri sot mjerisht na pothuajse s' kemi pasur pushtet tonin, ndërsa si

familje s'kemi mundë të bëjmë më shumë. In-shalla ju do të bëni më tepër se ne. Hej more bir sa përmendore e përkujtimore na duhen ngritur! Edhe im at është flijuar si dëshmor, edhe ai nuk ka përmendore, madje atij s'ia dimë as vorrin ku e ka! Medet!

-Megjithatë keni bërë mirë që nuk i keni qitur në harresë, qoftë me fjalë, qoftë me murana. Besa edhe me ndonjë shkrim diku diku. - tha Shkëlqimi duke kujtuar kështu fjalët e profesorit të historisë që lidhur me ngjarje të caktuara të historisë sonë kombëtare i kishte shqiptuar në një orë mësimi.

-Ashtu është more bir, megjithatë Mixhën Ukë s' bën me e harrue. Për të, për trimërinë e tij këndohej kënga. Ja dy vargje:

*...Trimnisht vendit zot i dola
Derdha gjak po lot nuk lëshova...*

Ndërsa këta bisedonin Liria e kujtonte Xhaxhiluftëtarin dhe kështu e struktur mbi robet që kishin lënë ca nga argatët ende dukej se e ndëgjonte gjyshin kah fliste për të ngjarat që kishin ndodhur dikur. Për trimat që s'duhen harruar etj..., të cilët ishin të fortë, durimtarë aq të mëdhenj, saqë as lot nuk lëshonin! Dhe ashtu symbyllur iu duk se e pa Xhaxhiluftëtarin, i cili disa e vështonte vërenjtur dhe vogëlushja me zhdërvjellësinë që kishte iu shfaqësua, së pari për lotët që kishte nxjerrë nga qepojkat,

kur provoi të ecte livadhit të kositur vetëm me çorape! Kur ajo filloi të qante nëna i pat thënë:

-Shko mbathu shpejt se nuk je duke ecur mbi qilim, po mbi livadh të kositur!

Së dyti, prej Xhaxhiluftëtarit kërkoi ndjesë jo vetëm për ata lotët nga qepojkat, por edhe pse ajo nga mosdija kishte hequr gurin nga murana!

Por Xhaxhiluftëtarit iu çel fytyra vetëm atëherë kur ajo i tregoi si sihariq se atij do t'i ngrenin një përmendore të vërtetë me mbishkrim, madje aq më tepër do t'i bënin një bustë për ta nderuar kështu si një luftëtar të vërtetë martir të lirisë, ku nuk do të venin më gurë në muranë, por do të venin lule e kurora çdo përvjetor, ditën e Shëngjergjit!...

...Dhe kur fytyrën e Xhaxhiluftëtarit e kaploi hareja, se do të ripërtërihej kujtesa për të e luftën e tij vogëlushja flakroi nga gëzimi. Dhe aty për aty pa veten atje lart afër pyllit. Pyll ky i cili dukej edhe më madhështor, me druj gjithfarëshe, plot me cicërima zogjsh. Madje i dukej se disa edhe saesa pëllumba të bardhë e laroshë kishin mbushur nën-qjellin e krejt Kodrëshës, të cilët loznin e bredhnin për bukuri! Këtë mrekulli e bënin edhe më madhështore lulet gjithfarëshe, të cilat tufë - tufë rrethonin përmendoren që tashmë ishte ngritur madhështore afër blirit degëgjërë që nuk e dinte se si ishte rritur pikërisht aty!

Kush nuk kenaqej e mahnitej nga një pamje e tillë madhështore. Që nga larg po Ditën e Shëngjergjit, shihej vargu i vizitorëve: qytetarë, të rinj, nxënës, ushtarë, të veshur solemnisht... vinin për homazh te varri i Xhaxhiluftëtarit. Vogëlushes iu bë zemra mal. Por për çudi të saj. Ajo në sytë e Xhaxhiluftëtarit krenar, pa se si i shkonin lotët rrëkajë!

-Vallë lot, Xhaxhi po ti?! - habitshtëm foli ajo, iu duk se mori përgjigjen nga vetë Xhaxhi luftëtar:

-Po bija ime, kush ka zemër ka edhe lot ... Këta lot i mbaja ndryrë më shumë se 70 vjet. Nuk doja të m'i shihje armiku. Çdo dhunë lot e mi m'i ka ndrydhë e mbyllë në thellësi. Po tash përjetësimi po nxirka lot edhe nga varri, edhe nga harresa!... Po këta janë lot gëzimi! Edhe vdekja jonë po ndritka tash në liri... Lirie, Lirushja e Xhaxhit, te ti kurr mos u ndrydhshin lotët! Paç përherë liri, Lirushja ime - përfundoi Xhaxhiluftëtarit dhe përsëri i kthye të qëndronte krenar në bustin e ngurtë, ku fytyra i qëndronte ashtu e mvrejtur buzë mali: Te Guri i Ukës, te Livadhi i Ukës, te Permendorja e Ukës!

...Vetëm ta shihje vogëlushen pasi na tregoi këtë që kishte parë, sytë i shkrepnin gjallëri. Balli i merrte pamje serioze dhe buza përherë i rrinte në gaz.

-Qoftë e plotësuar dëshira jote moj bijë - i tha Gjyshi, po ne kemi edhe shumë borxhe të tjera për të larë.

(Ferizaj, 23. IX. 1962)

72

TE BOTA E KUQE

Ngjarja që do t'ju rrëfej ka ndodhur në kohë jo fort të këndshme, por edhe jo edhe të pashpresë të popullit tonë. Lufta zyrtarisht kishte marrë fund, por ende njerëzit mund të shkonin gjytër. Mund të vriteshin njerëzit pa gjyq, për asgjë, edhe pse dihej se nuk kishin marrë pjesë në luftë në asnjërën anë. Madje ka pasur raste të vriteshin edhe fëmijët. Pse fëmijët, do të pyetni?! Mbase për qejf mund të jetë përgjigja! Vetëm e vetëm të mbillet panik, në mënyrë që njerëzit tanë të përshpëngulen prej këndeje e ky vend të popullohet me të tjerë! Kjo s'është e mundur mund të thotë çdo mendje e shëndoshë! Thotë është e mundur mendja e lënduar! pikërisht këtu do të bëhet fjalë për një mendje e shpirt të lënduar apo me mirë për një zemër të krisur që pasqyrohet në shembëlltyrën e një plaku fatzi!

Pra në këto rrethana, disa fëmijë të fshatit tim, djem e çika, kishin lëshuar bagëtinë atje kah Prroni i Kaprollit dhe i linin vetëm të kullotnin. Ato vetë shkonin mallim duke kullotur. Nga Qarri shkonin kah Guri i Shpuem, kah Ledinat e Palit, kah Lisat

73

e Marinit, kah Barbeshi dhe kështu më vonë dalëngadalë në kullotë e sipër binin për të pirë ujë atje të Bota e Kuqe. Aty ku bëhej edhe mrizi. Pas mrizimit ia jipnin edhe një qefsh në mallim kodrave deri lartë shpatit tjetër dhe përsëri në mbrëmje kthenin aty dhe bashkë me fëmijët që u shkonin pas drejtoreshin për në shtëpi. Kjo është arsyeja që fëmijët i prisnin në këtë vend. Dhe deri sa lopët vinin ata loznin të qetësuar. Të qetë rrinin ngase dihej se pos tyre ishte i caktuar një bari lopar i pjekur i paguar katundisht, i cili ishte i armatosur po kishte edhe qen e zagarrë të mësuar dhe kështu gjoja si gjahtar shpesh kontrollonte terrenin. Ai në të vërtetë përgjigjej se mos ka hyrë kësajdari ndonjë ujë a egërsinë tjetër, mos ndonjëra nga lopët po halitet, po merr tërthuer kah kullosat e fshatrave të huaja, mos po shkon kund në dëm etj. Madje kishte kujdes se mos po i gërget kush i huaji, ndonjë hajdut! Mos po ndodh rastësisht që dikush t'i mjelë në ma!?... Po raste të tilla pothuajse nuk ndodhnin asnjëherë në këtë kohë. Dihet se po të ndodhte një gjë e tillë, bërësi do të ballafaqohej me rrjedhoja shumë të mëdha, qoftë morale, qoftë të tjera. Ai do të hynte në bela me një katund e më gjerë. Ato ishin punë belaje, prandaj njerëzit u pritonin belave. Me fjalë të tjera kjo është arsyeja që fëmijët e katundit loznin secili në mënyrën e vet, atje te Lendina e Gjave e te Mrizet, siç quhej

74

ajo luginë. Disa fëmijë më të mëdhenj luanin guxhaz, dikush sorra, dikush maca, dikush klička e ku ta di unë, por disa më të vegjël ishin ndalë të loznin pikërisht lojën me baltë te Bota e Kuqe.

Botë e Kuqe quhej një vend afër përroit, ngase vërtet aty dheu kishte ngjyrë pak si të lëkuqme. Aty baltëpunuesit merrnin dheun për të bërë qerepë, vegsha, qypa e enë të ndryshme prej balte. Ashtu sikurse mjeshtrit edhe disa nga fëmijët bënin edhe lloj-lloj kukullash e figurinash. Dikush madje provonte edhe ndonjë shtatore njeriu, ashtu siç pati provuar një "i shkolluar" që kishte mësuar diku jashtë vendit. Fëmijët nganjëherë loznin edhe "luftën" me kukulla. Me këtë nënkuptonin se bëhej njëfarë rrëmujë dhe kukllave e figurinave të ndryshme u hiqnin gjymtyrë nga trupi! ua hiqnin kokat! Kjo që po ju them nuk është diçka për të mos e besuar. Koha ishte e tillë që në botën e vogëlushëve ende ishin të gjalla masakrat që patën ndodhur si pasojë e luftërave të vërteta ndërmjet njerëzve a siç thuhej mes ushtrive kundërshtarë!

Ndërsa fëmijët loznin dikush dha lajmin se duhet të iknin të gjithë, të fshiheshin se po vjen drejt e aty ai farë Plaku që i thoshin *Plaku me mendje e shpirt të krisur*. Dhe vërtet pas pak u duk se ai po vinte dhiare, asaj dhiare që të shpinte te Kroni i Ftohtë. Dihej se ky farë plaku që vërtet e kishte mendjen e lënduar, si thoshin,

75

cakun e kishte jo te Kroni, po pikërisht te Bota e Kuqe, pikërisht aty ku loznin fëmijët. Të gjithë fëmijët u larguan. U fshehen nëpër kaçuba dhe shikonin se çfarë do të ndodhte.

Sa keq është kur fëmijës i ndërpritet loja këtë gjithsekush e di!

Vërtet, s'shkoj shumë kohë, dhe Plaku u duk tek afrohej me hapa të rëndë. Mbahej herë herë në krylen e tij që e kishte mjaft të trashë dhe jo të rregulluar e të lëmuat, sikurse e mbajnë zakonisht disa pleq pedantë.

Fëmijët shikonin me frikë. Frikë e panik kishin mjellë në vetvete nga thasethemet se gjoja Plaku që fliste nganjëherë vetmevete dhe përqart ishte i rrezikshëm. Rrudhat e fytyrës si dhe shkopi që i mbante shtrëngueshëm vërtet e bënë në dukje të tillë për fëmijët.

Atëherë vërtet ishte kohë e pa kohë, siç thoshin. Të gjithë të vjetrit mërzitëshin shumë, por ky plaku për të cilin po flisim ishte diçka i veçantë. Ai kishte pasur merzi tëpër të mëdha, me kate. I kishin vdekur fëmijët në këto anë. Dikush thoshte ia ka mbytur lugati, dikush rrufeja, dikush ashtu e dikush kështu! Prandaj siç thoshin nga e keqja i kishte krisur zemra, i kishte humbur mendja! Si duket mërzia e tepërt iu kishte shndërruar në sëmundje të pashërueshme. Së paku ashtu thoshin për të.

Plaku vinte duke folur me të madhe:

-Kujdes fëmijët e mi, kur të duken ata njerëzit e huaj, me kapuçat të zinj, me gjuhën si të gjarpnit ... ju ikni hyni nëpër çuba e kaçuba... Mëshihni si të mundni!... Kujdes!

Kur mbërrijti te Bota e Kuqe. U ndal dhe ofshani:

-Po pikërisht këtu luanim na fëmijët dikur, kur unë isha i vogël... Po këtu luanin edhe fëmijët e mi - fliste dhe bënte shenj me dorë - Po këtu m'i vranë shokët derisa pritnim të kthej bagëti nga kullota. Po m'i vranë edhe fëmijët e mi. Në vend që të fshiheshin prej atyre njerëzve të këqinj fëmijët u buzëqeshën. O fëmijë të mi, a ju kam thënë se njeriut duhet t'i buzëqeshni, por jo bishës me fytyrë njeriu!... Po fëmijët e pa sherr kujtonin se edhe ata ishin njerëz të mirë! E ata pa nja pa dy i vranë...

Pas disa ofshamjeve dhe lëvizjeve që bënte më dorë Plaku u ul për të pushuar. Kapi një grusht dhe prej asaj botës së kuqe dhe vazhdoi të fliste:

- Ah dhe, dhe i kuq... Nuk e due dheun se dheu është njerëngranës. Po po, në dhe brenda mujten me shti edhe njeriu gjallë! Po, po, pa e pa vetë nuk e beson kush? Kur po ju tregoj po më thonë je rrallue o plak. Se asnjë luftë nuk i vret fëmijët. Nuk vriten njerëz pa faj?! Asnjë luftë, thonë, nuk e shtin insanin gjallë në dhe! Nuk po më besojnë?! Po unë vetë i kam pa me këta sytë e mi. Zotin e kam

dëshmitar! Po ky dhe s'di pse s'po flet?! Po edhe ky ka pi gjak njeriu. Edhe ky është larë me gjak njeriu, për ata po hesht. Vetë ngjyra e kuqe e dëshmon këtë! Ky i kuq i përzier me gjak të kuq e ai dhe atje ai i zi, se ai është përzier me gjak të zi! Po po!... Dheu atje që është i zi, ai ka përpit trupa të njerëzve me gjak të zi! me gjak të trashë të nximë. Po po, gjaku i kuq u mbeti këtu! E ai që u nxi, bashkë me trupa u varros atje. Qe edhe tash po më duket se ai dheu i zi ka filluar me hapë gojën dhe po do me përpit njerëz. Pleqt ndashtë, po të rinjtë pse? Unë këtë dhe të kuq, si edhe botën e zezë e urrej! Do ta shkel me kambë. Do ta ndrydh! Ah fëmijët e mi ku jeni, që qafirat... Ah?!

Plaku prekte me shtagën e tij pikërisht kah kukullat, kah lodrat e fëmijëve, kah figurinat e dheut që kishin qitur fëmijët me i terë...

Si duket Plaku tashti ato i dalloj qartë. Kur ai luajti nga vendi fëmijët i kapën të dridhmet... Vallë, çfarë do t'u bëjë plaku figurinave? Sigurisht ai do t'i thyejë - mendonin fëmijët. A nuk tha ai vetë se ai e urren dheun! E urren, pikërisht botën e kuqe! Ky dhe, kjo botë e kuqe atë e neverit ashtu si gjaku i derdhur!... Disa fëmijëve u mbushen sytë me lot, po nuk bëzanin. Sa mund kishin bërë? Madje ndonjëri mendonte t'i merrte në shtëpi punëdoret që të tregonte se çfarë kishte punuar.

Kështu ata në çast filluan ta urrenin plakun pse ai e urrente dheun..., pse do t'u prishë punën, mundin e tyre!

... Mirëpo për çudi, thuase plaku ndjeu dhembjen e fëmijëve, ngase kukullat vërtet ishin zemra e tyre, ishin bota e tyre, dashuria e tyre! Ai jo vetëm se nuk i theu, por i mori me radhe në dorë dhe pasi i puthte e i përqafonte i kthente sërish nëpër vende me kujdes. Shikonte përreth dhe ato më të mëdhatë filloi t'i mikllonte si t'ishin vërtetë fëmijë. Qante dhe i puthte?!

-Sa të bukura që qenkan. Sa duar e mendje të mira ju paskan goditur kështu! Mjeshtërt të vërtetë! Po kështu kanë mundë të bëjnë vetëm duart e mia kur isha i vogël! Po kështu kanë mundë të bëjnë duart e mendjet e fëmijëve të mi! Po po, këto qenkan të fëmijëve të mi. Qenkan vetë fëmijët e mi! O fëmijët e mi!...

I përqafonte dhe qante.

Fëmijët e përgjonin çdo fjalë të plakut. Përgjonin por edhe e përcillnin sjelljen e tij. Kurrë s'kishin parë ndonjë të moshuar kah derdhte lot kështu! Dhe pak nga pak filluan të lirohen. Frika dalngadalë filloi t'u tretej. E kur tha Plaku:

-Oh, oh, me kënaqet, po ju vjen era njeri. Nuk jeni ju lodra të vdekura, po jeni lodra të gjalla. As fëmijët e mi s'janë më të vdekur. Duart që i kanë rregulluar kështu ato kurrë nuk vdesin! - fëmijët tashmë iu kishin afruar krejt ngjat tij.

Pasi fëmijët u liruan ai iu drejtua atyre:
-A po e shihni dhe a dini pse janë të kuqilmita!?
Fëmijët që tashmë kishin dalë nga strufulloget e tyre s' dinin se çfarë të thonin.

-Psejen ju s' e dini, jeni të vegjël. Ndëgjoni ja po ua them unë, ai Plaku me zemër të krisur apo ai Plaku i Krisur, siç po më quan dikushi! - vazhdoi plakun. Të kuqe janë prej gjakut të fëmijëve tanë! Mos u çuditni. Ndëgjoni mirë. Mos i leni lodrat vetëm kurrë! Se më duken si fëmijët që mbesin pa mbrojtje.

Dy herë fëmijët në këtë vend i kanë lënë vetëm pa mbrojtje. Të dy herat do njerëz të këqinj i kanë vra. Njëherë kur unë isha fëmijë. Njëherë tjetër i vranë fëmijët e mi, se nuk më besonte mue kur kërkush se çfarë u thosha. Unë këmbëngulja se fëmijët duhet t'i ruajmë, nga disa njerëz të huaj, me maska të zeza, me sytë e kuq të urretur dhe me gjuhën e gjarpnit! Nuk më besonin ashtu siç nuk po më besojnë as sot! Po, po! fëmijët na i vranë po ata njerëzit e huaj, po me ato maska të zeza, po me aty sy të kuq të urretur, po ata me atë gjuhën si të gjarpnit!

Po më thonë: je rrokatur se nuk kanë se si të dalin njerëzit e njëjtë, atëherë kur ishe ti fëmijë. Atëherë kur ti ishe i rritur, madje edhe tash që je mplakur ti po po thue se i ke parë edhe në ditët tona, kur ti je plakur kaq shumë? Je matufosur more plak se po flet jangra jungra, po flet përqart!

Po unë po ju bëj be, se po ata njerëz të huaj me ato maska të zeza, me ata sy të kuq të urretur, po me

80

atë gjuhë gjarpnit! që i kam parë atëherë, disa herë i kam parë edhe tash. Sytë e mi po i shohin për ditë! Prandaj po u them atyne ruani fëmijët, ore, sa s'u ka gjetë hataja, siç më gjeti mua!

Plaku vazhdonte të fliste me të madhe:

- Po është e vërtetë se unë edhe tash i kam parë kah sillen këndej po ata vrasësit e fëmijëve, po me ato njerëz të huaj, me maska të zeza, me ata sytë e kuq të urretur, po me atë gjuhën e gjarpnit!... Pse nuk po më besoni?! Unë vërtetë ata i kam parë sa isha fëmijë i fshehur në kaçuben atje! Atëherë edhe derisa m'i vritnin shokët e lojës. Po ata i kam parë pa kur qesh goxha i rritur, ku u kacafyta me ta, por fëmijët's munda t'i shpëtoja! Kur para se të mbërrinin katundi ata ikën si hije dhe unë mbeta veç gjallë, por i shëmtuar! me zemër e me mendje të krisur, shpirtërisht i thyer!... Hej mermi vesh. Ruani fëmijët se përsëri po ato hije të zeza po i shoh. Pasha këta sy, po i shoh!

Mbasi ata të mëdhejtë nuk po e kuptojnë këtë zemrën time të thyer, të krisur ju duhet të më besoni o fëmijë. Kujdes, kur t'i shihni njerëzit e huaj me maska të zeza, me sytë urretur, me gjuhën si të gjarpnit, ikni mëshihni ku të mundni! Ata e kanë zakon që fëmijët t'i vrasin aty ku luajnë fëmijët, të bota e kuqe! E mbasi t'u nxihet gjaku, ata i hedhin atje. ku është toka e zezë. Ja atje te Prroni i Zi dhe thonë se rrufeja i ka vranë!... Lugati i vran!... Madje edhe vetë "Plaku i krisur" i ka

81

vra!!! Kështu flet anmiku, veç me na shti ndër veti, me e largue sherrin prej vetes.

Fëmijët të kënaqur që mbetën të padëmtuara punimet e tyre, por të brengosur për atë që dëgjuan nga Plaku u kthyen nëpër shtëpia bashkë me bagëtinë, të cilat më në fund erdhën në cakun e duhur... Por fëmijët u ndanë të merakosur pse Plakun e lanë ende atje. Kah lutej diçka. Mbase prehej në kujtimet e tij.

Fëmijët në të kthyer nëpër shtëpia të tyre u treguan prindërve dhe të tjerëve se Plaku nuk ishte i rrezikshëm. Ai ishte shumë shumë i mirë. Ai i donte fëmijët, i donte lodrat e tyre si fëmijët! Ishte njeri vërtet me dhembje të madhe, atij vërtet i kishte krisur zemra nga dhembja, por jo, mendjen e kishte të shëndoshë! Nuk ishte mendje krisur!

Edhe në mbremje vonë kah kthehej në shtëpi të vet, Plaku me zemër të krisur vazhdonte të fliste përqart me të madhe:

-Ruani fëmijët, unë po i shoh se kësaj po sillen po ata vrasësit tinzarë, njerëzit e huaj me të njëjtat maska të zeza, me të njëjtë sy të urretur, me të njëjtën gjuhë të gjarpnit!...

Njerëzit e fshatit sikush shikonte punën e vet dhe nuk ia vinin veshin fjalëve të Plakut me zemër të krisur!

(Reçan, gusht 1963)

82

LEGJENDA RRETH FIJES SË BARDHAJVE

Në analet e një libri të vjetër shkruante: Fëmijë të mirë, mjer ai fis që s' ka prijës dhe s'përpiqet për të kapur fjetet e zanafillës së vet qoftë edhe me anë të legjendës.

Legjendat janë enigma që lypset zbërthyer. Kështu edhe legjenda për fisin e Bardhajve kërkon zgjidhje. Për t'u zgjidhur diçka, ajo së pari duhet të njihet. Pra unë në këtë rrëfim kam për qëllim vetëm të ju njoh me çështjen e hapur që kalon në analet e legjendës, për të tjerat vran mendjen vetë, semimaturantë të nderuar.

Familja e Bardhajve thonë se është shumë e lashtë. Kurkush nuk di ta shpjegojë se në ç'kohë zë fill kjo familje. Dihet se i pari i tyre është quajtur Bardh. Po i kujt ishte, si quhej babai i tij, si quhej nëna e tij, nuk dihet! Për rrjedha të mëvonshme dihen shumë gjera, por edhe këto jo krejt. Dihen breza të tërë Bardhajsh e bij të tyre, por kryesisht sillen sipas fijeve p. sh. Yll Bardhi e Bardh Ylli, Gëgë

83

Bardhi e Bardh Gega, Toskë Bardhi e Bardh Toska, Bardh Lleshi e Llesh Bardhi, Kil e Il Bardhi - Bardh Kili a Bardh Ili, Bardh Pali a Pal Bardhi, Ukë Bardhi a Bardh Uka, Gjergj Bardhi a Bardh Gjergji, Gjin Bardhi e Bardh Gjini, Ali Bardhi, Bardh Alia e ... kështu me radhë... dhe deri në ditët tona. Por që tashti janë zhvilluar shumë edhe nën-fije të tyre siç është Fat Bardhi e më pastaj edhe Lum Bardhi Fatbardh Bardhi, Faton Palbardhi, e ku ta di unë. Edhe fshatrat që janë formuar nga fijet e kësaj familjeje edhe sot quhen Bardhi i Madh e Bardhi i Vogël, por sa ka emër vende e fshatra të tjera mbi këtë bazë nuk dihet. Sigurisht ka shumë. Madje edhe më shumë që ka të kësaj loze që ka marrë edhe e emra e emërtime të tjera pa këtë bazë.

Është e vërtetë se ka mjaft raste që mund të ndeshin edhe në emërtimet e emërvendeve si p.sh.: Suka e Bardhit, Mali i Bardhit, Kodra e Bardhit, por edhe Guri i Bardhit. Pikërisht për Gurin e Bardhit si emërtim kodre do të bëjmë fjalë në këtë tregim pak më në hollësi, ngase për të është thurë legjendë, legjendë kjo që është edhe në përmbajtje të rrëfimit tonë.

Mos mendoni se Guri i Bardhit është një shkëmb ku kanë nxjerrë gurë për të ndërtuar

shtëpi. Jo. Është pak e çuditshme, po ky gur edhe pse është kryesisht i bardhë, nuk quhet Guri i Bardhë, por quhet Guri i Bardhit? Madje edhe legjenda më tepër nuk thuret për gurin e bardhë pa e përmendur edhe njeriun me emrin Bardh që është pjellë e këtij Guri?!

Sidoqoftë, ky gur është vërtet i bardhë, një sifarë graniti i bardhë apo si mermer i bardhë... i fortë gjithsesi, por për përbërjen e tij ende nuk janë bërë elaborime nga ekspertët e caktuar. Legjenda thotë se ky gur fliste dikur si qenie e gjallë. Mbahej shumë krenar. Shkonte mirë me Zotat e Stinëve! Sipas huqeve të stinëve ndryshonte edhe ky disponim apo stinët ndryshonin sipas huqeve të tij?!

Nga gërmatat e rrëgallat shihet se herë - herë shndërrohej në shtëpi, herë si kështjellë, herë si mburojë e herë si faltore, gjithsesi vend i shenjtëruar, ku gjenin prehje shpirtërore hallëxhinjtë dhe të pa aftit, por edhe të fortit e të aftit!

Në afërsi të Gurit del humëz. Po po, humëz që njerëzit dikur e përdornin si sapun për të larë tesha, por edhe për nevoja të tjera! Dihet përse përdoret sapuni. Sigurisht për të pastruar. Kjo nënkupton se ky vend dikur ishte ujësinë. Këtu pastrohej trupi, por nuk di a mund të bëhej edhe pastrimi i ndërgjegjës së kohës!? Nuk di.

Jo fort larg gropës së humëzës edhe sot dallohet një botë pak si lëkuqe. Me të dikur

ndreqnin qype, kalanica, vegsha me vegë e pa vegë, por edhe gypa kanalizimi! Po ashtu jo fort larg gropës së botës së kuqe si në rregallë duket edhe sot një furrë ku piqeshin shtambëritë e ndryshme. Me një fjalë, aty ka shenja që dëftojnë se aty ishte punishte ku punonin dhe jetonin njerëzit meshumicë.

Gjithashtu në barkun e shpatijeve dritare - dritare gjenden gjurmë të mjaft vend-minierave. Aty nxirreshin minerale: të zeza e të bardha, të thjeshta e fisnike, të cilat sot si edhe ai guri i bardhë fare pak ose aspak shfrytëzohen!

Shumë gjërave u dihen shenjat, por edhe më shumë gjëra janë shndërruar në mistere, të cilat kurrkush nuk mund t'i dijë. Për të mos humbur në imtësi, po i kthehemi përsëri majes shkëmbore me gurë të bardhë.

Ky shkëmb i bardhë ndodhet në majë të Kodrës. Harrova të them se shpatijet janë shumë të përmendura edhe si kullosa bagëtitsh. Shpatit të hijes rriten druj gjithfarëshe, por edhe ana e rrezes nuk është pa druj, por në të ka lëndina të përmendura. Madje thonë se nga bari i rrezes qumështi bëhet më i mirë. Gjithashtu edhe pemët që rriten në rreze janë më të ëmbla se ato që rriten në anën e hijes! T'i lëmë shpatijet e sërish t'i kthehemi gurit dhe legjendës për të.

Thonë se zotat e stinëve u miqasuan me Gurin e Bardhë. Guri i Bardhë pranonte nga stinët me kënaqësi, krejt çka i dhuronin ato, tri motrat: Pranvera, Vera dhe Vjeshta me vëllain Dimrin. Këto silleshin vërdallë rreth këtij Guri majë kodre dhe i thithnin forcën që ua jepte me kënaqësi. Edhe Dielli për hir të stinëve që i kishte si fëmijë të vet e mësoi gjuhën e Gurit dhe bisedonte me të. Ia dinte hallet. Kështu nuk u hidhërua asnjëherë me këtë Gurë të Bardhë e as me stinët. Po edhe Guri, siç u tha, stinëve u jepte magjinë për të thithur forcën e përjetësisë! Kjo mbase, siç thonë, është arsyeja që kjo Kodrinë si dhe rrethina për rreth çdo stinë e përballon me lehtësi edhe sot. Mos të flasim për Pranverën e Vjeshtën, por këtu edhe Vera është e freskët, ndërsa edhe Dimni këtu nuk është aq ngrirës, pasi që rrezet e Diellit nuk mungojnë edhe në këtë stinë, por edhe ka mjaft drunj për t'u ngrohur po që nevoja në natë e gjata!

Kështu pra Dielli dhe Guri shihen pas çdo nate, ndërsa stinët u shërbejnë në qarkullim të vazhdueshëm duke mos u ndalë kurrë por jetësojnë në vazhdimësi edhe ditën edhe natën! As një stinë këtu nuk mbetet pa diell, as një stinë nuk mbetet pa jetë pa gëzim, por secila në mënyrën e vet. Për natën nuk po flas gjatë. Mirëpo as nata këtu nuk shpëton pa gjurmë të stinëve.

Për që ka diçka të shenjtë lidhur me Gurin e Bardhë tregojnë edhe mjaft shenja të tjerë.

Së pari, sa herë që janë munduar ta shfrytëzojnë atë gur dikush i huaji herët a vonë damllohej! Janë munduar ta përdorin për shtëpia të veta vetë Bardhajt e shpërngulur, por nuk u ka shkuar për dore ta shkulin asnjëherë, madje asnjë copë të vetme! Janë munduar ta marrin për të shtruar rrugët, për të ngritur ura në vendet kah kah bredhur. Nuk kanë mundur. Janë munduar për të ndërtuar kisha, manastire, xhami, së voni edhe shtëpi kooperativash!, por kurrsesi nuk kanë mundur të shkulin copa nga Guri i Bardhë i Bardhajve. Mbetet një pse e madhe për t'u sqaruar!

Së dyti, pleqt thonë se një haxhi a njeri i mbërrimë paska pasë thënë se ky qenka gurë i shenjtë, sikurse është *Guri i Cabes* dhe kurrsesi nuk bën të ndërrojë vend. Ashtu siç nuk është e mundshme as e lejueshme që asnjë copë e Kishës së Romës, asgjë prej gjëje, nuk bën të mbartet në vende të tjera, madje as në kisha të tjera! Idetë mund të barten, por gjerat materiale jo!

Ky gur mund të përdoret vetëm në vendin e vet nga njerëzit e vet. Assesi të bartet gjetiu. Pra vetëm për Bardhajt dhe vetëm nga Bardhajt. Guri aty mund të përdoret për të gjitha nevojat, por të

dërgohet gjetiu assesi. Pse ndodh kjo? Përsëri po i referohemi legjendës.

Thonë se edhe dikush ka marrë ndonjë grmëcë sa për provë dhe e ka dërguar gjetiu, mirëpo ai gurë gjatë rrugëtimit i është nxirë, nuk e ka ruajtur bardhësinë! Pse kështu? Nuk e di. Mbase Zoti i Madh ia lejoi diellit të bëjë çfarë të dojë me stinët. Ndërsa stinët të tri motrat dhe vëllai, pasi merrnin dhe marrin forcën nga ky gur i shenjtë, si me thënë, të dashuruara në Gurin e Bardhë i ndihmuan atij që nga ai gurë të lind një djalë. Kështu thotë legjenda lindi Bardhi. Kjo është arsyeja pse Bardhit të Bardhajve që nuk i dihet sot as i ati as e ëma nga njerëzit e vdekshëm. Pra Bardhi është birë i tri stinëve dhe nip i stinës së katërt që e gatitën për jetë për hir të Gurit të Bardhë që është, prehëri dhe ashti i të birit. Legjenda thotë se edhe sot e kësaj dite një lidhje në mes të stinëve dhe Gurit të Bardhë nuk është ndërprerë, ekziston. Edhe sot ata bisedojnë, por gjuhën e tyre, ne njerëzit e thjeshtë nuk mund ta kuptojmë. Mbase do të vijë dita që edhe atë gjuhë ta kuptojnë së pari njerëzit e thjeshtë të Bardhajve e pastaj edhe të tjerët. Por për të arritur deri këtu duhet të kryhen shumë punë në mendjet tona. Mbase, pasi të tranformohet paksa truri i tashëm, çdo gjë do të qartësohet.

Ka mendime se edhe me atë forcën e trurit të tashëm ata mund të bëjnë diçka. Vetëm nëse i bashkojnë forcat e tyre në një. Dihet se nga bashkimi i mbarë forcat forcën shtojnë. Ajo bëhet më e fuqishme edhe më e mprehtë, vetëm atëherë kur nga të katër stinët merret forca, e cila vetëm atëherë mund ta çajë rrugën drejt logut të mrekulive!

Sido që do të jetë, tashti mësuam se djali i Gurit të Bardhë është babai i Bardhajve, ndërsa sinëna a sidadile të një mënyre të veçantë janë stinët e motit. Këtu qëndron shkakun se tashti nipa e mbesa, stërnipa e stërmbesa e kanë të ndaluar që pjesët e trupit të babait të tyre t'ua japin të tjerëve për shërbim. Mundi i babës është i padhëmbshëm vetëm për bijt e bijat e tija të vërteta. Ata që rrinë në truallin e vet e jo për ata që shkepen nëpër botë dhe e harrojnë vendin e të parëve! Harrojnë Gurin e Bardhit. Emrin e fisit të Bardhajve.

Në kohë të vona sigurisht pas shumë e shumë përbluarjesh së mendimeve nga krenët e fiseve të Bardhajve u nxor një përfundim shumë i qëlluar. Vendosën që pasuria që u la trashëgim nga Bardhi i Parë mund të shfrytëzohet vetëm në vendin e vet dhe për qëllime fisnike dhe në pëlqim me stinët dhe logjikën e motit!

Kështu që këta, më në fund, për të mos e lënë këtë pasuri të pashfrytëzuar vendosën që si fal-tore a shenj nderimi e falenderimi, ndaj Zotit, Diellit, e Stinëve të Motit si dhe Kujtimit për Bardhin, për të kaluarën e paradhësve të tij në majë të Kodrës, pikërisht te Guri i Bardhë të ndërtojnë një *Shtëpi-Muze* ku do të vendoseshin ekzemplarë më të dalluar të të gjitha të mirave të trashëguara dhe të krijuara nga Bardhajt. Pasi u dha bekimi për një punë të tillë, problem kishin se si do të siguronin ujin në atë majë kodre. Dihet se pa ujë ashtu si dhe pa dhe (gurë), ngrohësi e ajri, s' ka jetë. Kur për çudi ndodhi një mrekulli. Nga një lëkundje e vogël e tokës nga guva e moçme, pikërisht nga zemra e Guvës së Bardhë, filloi të rrjedhë uji. Menjëherë kjo u quajt me vend Gurra e Bardhit, edhe pse nëse do të quhej Gurra e Bardhë nuk do të gabohej aspak, sipas gjykimit të njerëzve të thjeshtë!

Thonë se të gjitha përgatitjet po shkojnë mirë dhe mbarë, prandaj pritet që në atë vend të rregullohet shtëpia - muze e Bardhajve, ku do të ekspozohet tërë kultura e këtij fisi. Me një veprim të tillë do të bëhen shumë të mira: do të bëhet këndellje e të gjallëve të mekur dhe do të ringjallen kujtimet për lavditë që nuk duhej të harroheshin nga hallet e vetvetes që dikush e sot veten e

ndjen të pllakosur. Mjaft pasardhës të largët të Bardhit të Parë do të dinë se kah duhet të orientohen në jetë për përjetësim.

Kjo vepër do të jetë e mirë për mbarë vendin, por edhe për të tjerët, ngase do të binden se të mirat e Bardhajve s' duhet t' i lakmojnë as t' i gllabërojnë askush nga të huajt, ngase siç na ka mësuar historia, këta gurë janë të shenjtë për të vetët dhe janë mallkim për të huajt!

A nuk është e vërtetë se deri më tash asnjë ushtri e huaj s'ado e fortë që do ta ketë qenë nuk mundi t' i shkulë këta gurë. Aty pari ka varre e shenja që tregojnë se çdo orvatje e tillë ka dështuar. Aty janë vrrarë nga rrufetë e stinëve ushtarakët e të gjithë zaptuesve, qofshin këta: romakë, bizantinë, gotë- sllavë- barbarë e tartarë, turq e kaurrë, qoftë italianë, gjermanë, rishtosllavë e ku ta di unë. Aty do t' i vrasë rrufeja çfarëdo ushtari të huaj që katandiset të vijë si pushtues.

E vetmja morde kësaj Kodrishe të Bardhë që do të bëhet *Shtëpi - Muze*, mund të vijë nga ndasia a moszotësia e vetë Bardhajve dhe nga kurrkush tjetër!

Atë që kanë vendosur ta bëjnë bijtë e Bardhajve nuk i takon më legjendës, por është realitet që meriton lavdërim të posaçëm. Fundja ata këtë ia kanë pasur dhe ia kanë borxh vetvetes. Pra ata vetë

duhet të zgjedhin rrugën ose të qëndrojnë dhe të punojnë ose të vrasin vetveten nga mospuna.

...Në margjinat e një libri të ri shkruan: Letrarë të rinj, semimaturantë, lum ai fis që ka zgjedhur prijës ogurbardhë dhe përpiqet t' i kapë fijet e zanafillës së vet, qoftë edhe me anë të legjendës!

(Ferizaj, maj 1964)

P Ë R M B A J T J A

Parathënie

1. Trimoshi (1959), 9
2. Pulazoga zogagjel (1960), 17
3. Tullumbaçja e vogluses (1961), 25
4. Orkestrina e Lulashit ((1961), 29
5. Bilbili kryeneç (1961), 37
6. Pseja pa sepse (1961), 41
7. Loja rrëzë Dushkaje (1962), 47
8. Murana e Xhaxhiluftëtarit (1962), 63
9. Të Bota e Kuqe ((1963), 73
10. Legjenda rreth fijes së Bardhajve (1964), 83